

De gelijkmaking in de plaatsnamen (Ortsnamenausgleich) III.

door H. DRAYE

Geassocieerde v. h. N. F. W. O.

Nadat in de eerste twee deelen van deze bijdrage (1) de ontwikkeling van de theorie van de gelijkmaking in de toponymie en hare beteekenis voor de verklaring van de toponymische verschijnselen in verschillende taalgrensgebieden (2) werden onderzocht, willen wij in dit laatste deel trachten de waarde van deze theorie te bepalen in verband met de toponymische gegevens uit het Vlaamsch-Waalsch taalgrensgebied in België.

Daarom wordt vooraf de theorie van den „Ortsnamenausgleich”, zooals zij in het bijzonder voor onze gebieden werd voorgestaan door F. PETRI, systematisch ontleed en getoetst aan de kritiek die op de publicatie van dezes „Germanisches Volkserbe” is gevolgd (3); vervolgens

(1) Zie *Hand. Com. Top.* XV (1941), 357-94; XVI (1942), 43-63.

(2) Door de oorlogsomstandigheden werden wij genoodzaakt dit deel van ons onderzoek hier af te breken en de studie van den weerslag in de toponymie van de vermenging van Zweden en Finnen (T. E. KARSTEN), van Duitschers en Romanen (C. BATTISTI), e. a. uit te stellen tot op het oogenblik dat de desbetreffende literatuur opnieuw bereikbaar zal zijn. Ondanks dit euvel, zal het voorafgaande wel een voldoende stevige basis vormen om de algemeenheid van de gelijkmakingsphenomenen te bewijzen, hetgeen ook ons eenig doel was.

(3) Men zie hiervoor onze jaarlijksche bibliografische overzichten over de Plaatsnamenstudie in de *Handelingen* XII (1938) e. v. en

wordt de gelijkmaking in de toponymie opnieuw onderzocht aan de hand van de wijzigingen die de verwaalsching van enkele taalgrensgemeenten in Z. O. Brabant in hunne toponymie heeft veroorzaakt (1); ten slotte wordt dan uit dit hernieuwd onderzoek de rechtmatigheid van de theorie van den „Ortsnamenausgleich” nauwkeuriger omschreven.

vooral PETRI's samenvatting en antwoord op de kritiek betreffende den „On.-ausgleich” in F. STEINBACH-F. PETRI, *Zur Grundlegung der europäischen Einheit durch die Franken* (Leipzig, 1939), inz. blz. 48-57.

(1) Dit onderzoek was alleen mogelijk dank zij de samenwerking met mijn collega en vriend Dr E. LEGROS (Luik). Bij het gemeenschappelijk onderzoek ter plaatse was E. Legros, door zijn uitstekende bekendheid met de Waalsche dialecten, voor mij een veilige gids. Ook Legros' goed overwogen bijdrage : *Le nord de la Gaule romane* (linguistique et toponymie) (verschenen in de *Handelingen XVI* (1942), 161-228), zal in het debat over het Germaansch superstraat in Noord-Gallië een belangrijke plaats innemen. Ik dank Dr E. Legros hier zeer hartelijk.

I. DE THEORIE VAN DE GELIJKMAKING IN HET ONDERZOEK NAAR DEN OORSPRONG DER GERMAANSCH-ROMAANSCH- TAALGRENEN

Zooals wij boven reeds terloops hebben vastgesteld, werd de theorie van de gelijkmaking in de toponymie voor het eerst in het onderzoek naar het ontstaan van de taalgrens in onze gebieden betrokken door F. STEINBACH (1), doch slechts als een hypothese. Deze laatste werd ingegeven vooreerst door de resultaten van de woordgeografische studiën die na den eersten wereldoorlog in het „Institut für geschichtliche Landeskunde” te Bonn, een bloeitijdperk beleefd hebben (2) en vervolgens door de overweging van het feit dat er tusschen de verschillende gelijkwaardige en synonieme toponymische vormen, binnen een ééntalig gebied, een nivelleering (Ausgleich) heeft plaats gegrepen, waardoor een bepaald mode-toponiem op het voorplan wordt gesteld ten nadeele van andere (3).

Steinbach veronderstelde dus dat de gelijkmaking niet beperkt gebleven was tot de toponymie van ééntalige gebieden, maar dat zij ook bij plaatsnamen die aan verschillende talen ontleend zijn is opgetreden; concreet, dat er ook tusschen Germaansche en Romaansche toponiemen een gelijkmaking, die leidt tot een uitstooting (Ausräumung) van de eene of de andere, naar gelang van de algemeene taalkundige ontwikkeling van het gebied waar zij voorkomen, kan worden aangenomen.

Dit was o. m. noodzakelijk om de andere vaststellingen waarop Steinbach de bekende nieuwe taalgrenstheorie heeft gefundeerd, niet te ontzenuwen. Inderdaad, wanneer Steinbach betoogt dat de

(1) F. STEINBACH, Studien zur westdeutschen Stammes- und Volksgeschichte. *Jena*, 1926. Zie vooral het hoofdstuk over de taalgrens, blz. 151-78.

(2) Een bewijs daarvan vindt men o. m. in de baanbrekende publicatie van H. AUBIN — TH. FRINGS — J. MÜLLER, Kulturströmungen und Kulturprovinzen in den Rheinlanden. *Bonn*, 1926.

(3) Studien, 50 e. v.

huidige taalgrens niet een oorspronkelijke kolonisatie-grens is uit de periode van de volksverhuizing, maar wel een kultureele terugtochts- en evenwichtslijn van het Germaansch tegenover het Romaansch, dan gaat hij uit van een dubbele vaststelling : 1° dat er in verschillende streken, bv. in Haspengouw, geen enkele natuurlijke hinderpaal bestond die het verloop van de kolonisatie kon stremmen en dus een nederzettingsgrens kon bepalen (Studien, 165 e. v.) ; 2° dat de Germaansche oudheidkundige overblijfselen uit den Merovingischen tijd in groot aantal niet ten Noorden, maar wel ten Zuiden van de huidige taalgrenslijn werden ontdekt (Studien, 163-64), zoodat de Germaansche nederzetting, waardoor Kurth het ontstaan van de taalgrens verklaart, niet hoofdzakelijk in het Noorden, maar wel in het Zuiden van België moet hebben plaats gegrepen.

Gelijklopend met dit archeologisch argument ten voordeele van een Germaansche nederzetting in thans Romaansche gebieden — dat wij hier niet verder onderzoeken (1) — had Steinbach moeten kunnen wijzen op de toponymische nalatenschap van de Germanen in dezelfde gebieden : daar echter in 1926 de Germaansche plaatsnamen in de noordelijke Romania nog niet systematisch waren ingezameld en daar de als dusdanig te beschouwen toponiemen door G. Kurth als bewijsplaatsen voor een Germaansche nederzetting verworpen werden, kon Steinbach alleen veronderstellen dat er wel Germaansche plaatsnamen bezuiden de huidige taalgrens bestaan hadden, maar dat zij er ten gevolge van den „Namenausgleich” verdwenen waren.

Het gaat niet op, zoo betoogt Steinbach (Studien, 164), de gegevens van de toponymie tegenover deze van de oudheidkunde te stellen : over de getalsterkte van de Germaansche nederzetting in de noordelijke Romania verstrekken alleen de archeologische ontdekkingen vaste inlichtingen, niet de Germaansche plaatsnamen. Aan de hand van de toponymie kan men wel de oudste taalgrenslijn trekken, maar niet het oorspronkelijk kolonisatiegebied van de Germanen bepalen. De plaatsnamenkunde wettigt ook niet de algemeen aanvaarde stelling dat de taalgrens de scheidingslijn vormt tusschen de gebieden waar Germaansche volksnederzetting

(1) Nieuwe gezichtspunten hieromtrent biedt H. ZEISS, Die germanischen Grabfunde des frühen Mittelalters zwischen mittlere Seine und Loiremündung. *Röm.-Germ. Kom., Bericht XXXI* (1941) 173 blz. Zie reeds in deze *Handelingen*, blz. 439-41.

heeft plaats gegrepen en tusschen de streken die alleen politiek door de Franken werden veroverd.

Wanneer men het Germaansch nederzettingsgebied poogt af te bakenen, dan moet men, volgens Steinbach, alle toponiemen buiten beschouwing laten „waarvan de nationaliteit niet ondubbelzinnig vaststaat” nl. alle toponymische bestanddeelen die gemeenschappelijk bezit geweest zijn van Germanen en Romanen (zooals de namen van het type *villare* = Rom. *villers*, Dt. *weiler*) en in het algemeen alle toponiemen die ontstaan zijn ten tijde van den uitbouw van het oorspronkelijk bewoond gebied. Aldus houdt Steinbach, wat de Germaansche bestanddeelen betreft, enkel rekening met de *-ingen*, *-heim*, *-ingheim*-namen (ook volgens Steinbach is *-ingheim* een contaminatie tusschen *-ingen* en *-heim*) en in Noord-Frankrijk met de *-tun*-namen; wat de Romaansche toponymie betreft, blijven alleen de *-acum*-namen over en verder die Keltische bestanddeelen als *-dunon*, *-duros*, *-magos*, enz. welke zonder twijfel vóór-Germaansch zijn.

Op grond van de verspreiding van plaatsnamen uit een dezer groepen hebben de vroegere taalgrensvorschers gepoogd de oudste taalgrenslijn te bepalen en deze laatste neemt bij hen den vorm aan van een doorlopende lijn die de massa van de vóór-Germaansche van deze der Germaansche plaatsnamen scheidt (vgl. o. m. Kurth, *Front. ling.* I, 530). Dit juist bewijst, naar de meening van Steinbach, dat deze toponymische grenslijn wel de oudste taalgrens, maar niet de oorspronkelijke nederzettingsgrens kan aanduiden: een doorlopende taalgrenslijn, zonder uitsprongen of inhammen, kan slechts het resultaat zijn van de vorming van gesloten taalgebieden (*Studien*, 160; 176) en niemand heeft er ooit aan gedacht de doorzijpeling van Germanen in de gebieden ten Zuiden van de oudste taalgrenslijn te ontkennen. Welnu, „het niet onaanzienlijk aantal van echte, oude Germaansche *-ingen*- en *-heim*-plaatsnamen die ver in het Romaansch taalgebied” voorkomen (maar die slechts onvolledig in verouderde studiën verzameld werden), bewijzen dat de Germaansche inwijkelingen ook eigen plaatsnamen moeten meegebracht hebben. Tezamen echter met de „denationalisatie” van de Germanen in het Frankrijk, is ook hunne toponymie verdwenen en de scherpe scheidingslijn tusschen de Germaansche en de Romaansche toponymische gebieden is dus ook het gevolg van een „Ausgleich”.

Het is dus niet juist, zoo concludeert Steinbach, uit het ontbreken van *-ingen*- en *-heim*-toponiemen in afzonderlijke gebieden

ten Zuiden van de oudste taalgrens te besluiten dat er daar geen of slechts weinig Germanen gezeten hebben, want de bewuste pln. zijn niets anders dan overblijfselen en relictien uit den grooten taalsrijd die op de volksverhuizing is gevolgd : „der Ausdehnungsbereich und die Zahl der Siedler germanischer Herkunft lässt sich aus ihnen nicht annähernd erschliessen. Sie sind lediglich Zeugen der sprachlichen Auseinandersetzung” (Studien, 177).

Uit de bovenstaande samenvatting van den gedachten-gang der „Studien” blijkt duidelijk dat STEINBACH heel de beteekenis van den „Ortsnamenausgleich” voor de „dynamische” taalgrenstheorie, waarvoor zijn werk „ein programmatisches Bekenntnis” geweest is (1), klaar heeft ingezien.

Terecht heeft o. i. STEINBACH nadruk gelegd op de taalkundige en toponymische vermenging die door de Germaansche landname veroorzaakt werd : hij kon zich hiervoor trouwens reeds beroepen op de vaststelling van G. KURTH, die ze echter niet heeft uitgewerkt, nl. dat er in de taalgrenszone vele plaatsnamen voorkomen die uit een Germaansch en een Romaansch bestanddeel zijn samengesteld, zonder dat men kan uitmaken of zij door Germanen of Romanen werden gesticht (STEINBACH, blz. 159 naar KURTH, blz. 407 e. v.). Verder heeft STEINBACH ook reeds opgemerkt dat in de nabijheid van de taalgrens Romaansche en Germaansche uitgangen in de plaatsnamen afwisselen, zonder dat het duidelijk is welke van de twee de oorspronkelijke geweest is (Studien, 56).

De stellingen van STEINBACH werden nadien door opzoekingen over andere taalgrenzen beaamd, terwijl ook zijn werk op het stuk van de gelijkmaking, het uitgangspunt is geweest voor de nauwkeuriger uitwerking door F. PETRI (2).

(1) PETRI, Germanisches Volkserbe, blz. 26-29.

(2) PETRI, Grundlegung, 21 ; 54.

* * *

De plaats zelf waar de systematische behandeling van den „Ortsnamenausgleich” in „Germanisches Volkserbe” voorkomt, leert ons welke rol deze theorie in het groote geheel moet vervullen.

De gelijkmakingstheorie wordt namelijk door PETRI methodisch onderzocht aan het slot van de door STEINBACH gewenschte enquête over de Germaansche plaatsnamen in Wallonië en Noord-Frankrijk: met hare hulp moet het materiaal dat vooraf gaat, geïnterpreteerd worden. Want a priori aanvaardt PETRI, met STEINBACH, dat het Germaansch toponymisch materiaal dat hij heeft ingezameld niet volledig kan zijn en dat het toponomastisch beeld dat thans over de Germaansche nederzetting in Noord-Gallië kan worden opgehangen, onoorspronkelijk moet zijn, beïnvloed en vervormd als het werd door den „Ortsnamenausgleich”.

In hoever is PETRI er werkelijk in geslaagd te bewijzen dat de gelijkmaking inderdaad den oorspronkelijken toestand heeft gewijzigd door de Germaansche plaatsnamen te doen verdwijnen? In hoever is het dientengevolge noodig en gewettigd de *zekerheid* die de vroegere taalgrensvorschers meenden te bezitten over de geringe Germaansche inwijking bezuiden de huidige taalgrens door de aldaar voorkomende Germaansche plaatsnamen op te tellen en procentsgewijze te vergelijken met de Romaansche, op te geven? Of moet men als toponymist berusten in een *onzekerheid* aangaande den omvang van de Germaansche nederzetting in de Romania, omdat de gelijkmaking er alleen Germaansche plaatsnamen als relictten heeft laten voortbestaan?

Wij leggen er vooraf den nadruk op dat de aldus gestelde vraag beperkt is en dat het bevestigend of ontkennend

antwoord er op, geenszins een oordeel over de juistheid of de onjuistheid van de nieuwe taalgrenstheorie als dusdanig kan insluiten, vermits de toponymie slechts een onderdeel van het feitenmateriaal aan de hand doet waarop zij steunt, en misschien niet het belangrijkste (1). Maar anderdeels bewijzen de studiën van E. GAMILLSCHEG en F. PETRI, van TH. FRINGS en W. VON WARTBURG dat de toponymie toch nooit zal mogen verwaarloosd worden bij de pogingen om de nederzetting van de Germanen binnen de grenzen van het laat-Romeinsche Rijk steeds klaarder te belichten, al zouden thans ook de andere hulpwetenschappen waarvan de resultaten in „Germanisches Volkserbe” slechts schematisch werden verwerkt, met de nieuwe problematiek even uitvoerig en diepgaand moeten worden behandeld als GAMILLSCHEG en PETRI dit voor de plaatsnamenkunde gedaan hebben.

Met opzet vermelden wij deze twee geleerden naast elkaar want hoe meer men beider werken bestudeert, hoe meer men tot de overtuiging komt dat „beide tegenstanders niet zóver van elkaar staan als het eerst lijkt” zooals M. SCHÖNFELD het uitgedrukt heeft (2).

Want nadat F. PETRI het als Germaansch te beschouwen toponymisch materiaal in Wallonië en Noord-Frankrijk, dat in GAMILLSCHEG's „Romania germanica” verzameld werd, ook naar het oordeel van dezen laatste (3), aanzienlijk had vermeerderd, heeft GAMILLSCHEG in zijn tegen PETRI gerichte „Germanische Siedlung” talrijke van deze plaatsnamen opnieuw geschraapt, omdat zij ongetwijfeld

(1) STEINBACH, Studien, 44 : ... „wohl selten hat eine Hilfswissenschaft alle in sie gesetzten Hoffnungen so gänzlich enttäuscht wie die Ortsnamenforschung”...

(2) M. SCHÖNFELD, rec. over Germ. Siedlung in *Ts. v. Gesch.* LVI (1941), 89-91.

(3) E. GAMILLSCHEG, rec. over Germ. Volkserbe in *Dt. Litztg.* LIX (1938), 371.

Romaansch zijn. Aan dit quantitatief onderscheid zal men geen al te groote beteekenis moeten toekennen — op zich zelf trouwens suggereeren de nieuwe kaarten 8 en 13 in GAMILLSCHEG's laatste werk een niet onaanzienlijke Germaansche doorzijing tot aan de Loire — veeleer is de verschillende interpretatie van dit min of meer talrijk materiaal door GAMILLSCHEG en PETRI belangrijk te heeten. En dit verschil ligt o. i. hoofdzakelijk in de volledige uitwerking en toepassing van de theorie van den „Ortsnamen-ausgleich” door PETRI, en in het niet-doordenken van de daardoor geboden mogelijkheden door GAMILLSCHEG. Terwijl de eerste inderdaad de alleszins te ijverig opgespoorde Germaansche plaatsnamen als relictten beschouwt, welke wijzen op een tijdelijk sterkere germaniseering van de toponomastiek in Noord-Gallië dan die welke uit de thans nog als Germaansch te herkennen plaatsnamen kan afgeleid worden (waarbij het onbelangrijk is of er ietwat meer of minder zijn), houdt GAMILLSCHEG het er ook voor dat Germaansche plaatsnamen de nederzetting van Germanen bewijzen, doch slechts in zoover als zij quantitatief met zekerheid kunnen worden aangewezen en in zoover als zij niet jonger zijn dan het jaar \pm 500 na Chr., datum waarop hij (alleszins ten onrechte) de echte Germaansche landname laat eindigen.

Dit moge hier volstaan om te bewijzen dat de theorie van de gelijkmaking werkelijk de „methodische Achse” is van de toponymische argumentatie van PETRI en dat zij, na de ontdekking van dezen talrijke taalkundige vergissingen door GAMILLSCHEG en door vooraanstaande Belgische romanisten (1), nog een grootere beteekenis gekregen heeft dan er eerst aan gehecht werd. Wanneer

(1) Zie thans de samenvatting van de kritiek op G. V. van romanistische zijde door E. LEGROS, Nord de la Gaule, blz. 204-06.

inderdaad een derde van PETRI's materiaal in taalkundig opzicht niet steekhoudend zou zijn — de veronderstelling werd gemaakt door TH. FRINGS (1) — dan wordt de belasting die de overblijvende twee derden te dragen hebben natuurlijk grooter en dan wordt de interpretatie van de Germaansche plaatsnamen als relictien, nog breeder.

Daarom willen wij de bewijsvoering van PETRI nauwkeurig ontleden en vergelijken met de gegevens uit vroeger onderzochte studiën en met die welke ons eigen toponymisch onderzoek heeft opgeleverd.

* * *

PETRI gaat uit van een uitvoerige, maar niet volledige opsomming van *Doppelnamen* (of *Doppelformen* of *Ortsnamendubletten*) die in de toponymie van de taalgrenszone van de Noordzee af tot in Zwitserland voorkomen.

Onder *Doppelnamen* verstaat PETRI : „Uebersetzungs-paare” (G. V., 739 en passim) of „Doppelformen die im Uebersetzungsverhältnis zueinander stehen” (G. V., 719), b. v. Vla. Truielingen : Fra. Trognée, waarin *-ingen* afwisselt met *-acum*. De „eigentlicher Ortsnamenausgleich” beperkt PETRI — hierin waarschijnlijk beïnvloed door STEINBACH, inz. Studien, 56 — tot die plaatsnamen-paren waarin één-zelfde plaats, van den beginne af, twee verschillende namen draagt waarvan de eene naam de vertaling schijnt te zijn van den anderen, zonder dat men in het algemeen kan uitmaken welke naam de oorspronkelijke is (G. V., 718-19). Deze, bij uitsluiting van andere, door PETRI onderzochte plaatsnamen-paren, zijn bijna uitsluitend ontstaan „durch Verwendung synonymmer Bezeichnungen, die mangels fester Ueberlieferung und schriftlicher Festlegung in willkür-

(1) TH. FRINGS, rec. over Germ. Volkserbe in *Anz. f. dt. Altert. u. dt. Lit.* LVII (1938), 90.

lichem Wechsel nebeneinander gebraucht werden" (G. V., 738, noot 3).

Met een woord : uit de talrijke toponymische verschijnselen die door E. KRANZMAYER, E. SCHWARZ, e. a. onder het begrip „gelijkmaking" samengevat worden, heeft PETRI in G. V. alleen overgehouden : de vertaling van pln. en de suffix-substitutie (1). Door deze beperking heeft hij zich ongetwijfeld grootere moeilijkheden opgelegd dan noodig was, en gereedelijk heeft hij in zijn jongere bijdrage deze vergissing, die reeds door TH. FRINGS (2) werd opgemerkt, hersteld door principieel de bewijsplaatsen voor de gelijkmaking ruimer op te vatten (3).

Het taalgrensfragment waar de „Doppelformen" of „Doppelnamen" (steeds met de beteekenis die PETRI daaraan hecht), het talrijkst zijn is dit van Lotharingen. In een relatief korte nabijheid van de huidige taalgrenslijn vindt men er een groot aantal gemeentenamen die thans nog een Franschen en een Duitschen naam dragen of, blijkens de historische documenten, gedragen hebben. Dit op zichzelf zeer gewoon verschijnsel in elk taalgrensgebied wordt echter nader gekarakteriseerd door het verband dat tusschen de twee namen bestaat : het geldt hier echte *Doppel-* of *Ausgleichsformen* die opklimmen tot twee verschillende prototypes, die blijkens hun vroeg naast elkaar voorkomen in de bronnen even oud zijn en die gelijktijdig, relatief onafhankelijk van elkaar ontstaan zijn, op een oogenblik dat het tweede bestanddeel dat in de Romaansche en in Germaansche namen bevat is, nog tot de levende taal behoorde. Deze laatste omstandigheid is essentieel : wanneer voor éézelfde plaats naast elkaar voorkomen, een

(1) Men vergelijke ons voorstel wat de Nederlandsche terminologie betreft, in het eerste deel van deze bijdrage, blz. 366.

(2) FRINGS, *op. cit.* 89.

(3) PETRI, *Grundlegung*, 56.

Germaansche naam op *-ingen* en een Romaansche naam op *-acum*, terwijl in het eerste bestanddeel van den Germaanschen vorm een andere persoonsnaam kan schuilen dan in het eerste lid van den Romaanschen naam, dan is dit slechts mogelijk omdat op het oogenblik dat voor de bewuste plaats de Germaansche *-ingen*- en de Romaansche *-acum*-benamingen ontstonden, beide bestanddeelen nog als gelijkwaardig of synoniem opgevat werden en beide namen dus denzelfden begrepen inhoud hadden. Maar daardoor ook kon *-ingen* gesubstitueerd worden aan *-acum*, kon *-ingen* vertaald worden door *-acum*, en kon daarna dus een van beide verdwijnen.

Een oorspronkelijke polynomie die eensdeels bewaard blijft in de onmiddellijke nabijheid van de taalgrens en die berust op de synonymie van de grondwoorden (die daarom vertaald kunnen worden), maar die anderdeels verdwijnt, indien de omstandigheden die de *Doppelformen* hebben doen ontstaan (nl. de aanwezigheid van Germanen naast Romanen) veranderen, aldus kan men PETRI'S voorstelling van den „Ortsnamenausgleich” omschrijven.

Aldus opgevat, kan men de gelijkmaking alleen in de Lotharingische taalgrenszone bewijzen.

Voor dit gebied vermeldt Petri in G. V., 36 voorbeelden van de afwisseling *-ingen* : *-acum* (Füllingen, 1121 *Fullinga* : Fouligny, 1245 *Fuligny* ; Vitry < 1033 *Vitriaco* waarnaast (verdwenen) Vällange, 1005 *Vaslinga*) ; 8 voorb. van *-ingen* : *-ville* (Bingen, 1332 *Buinga*, *Baingas* : Bionville, 1360 *Bouinvilla*) ; 11 voorb. van *-ingen* : *-court* (Rixingen 991, *Ruodgisingen*, *Ruokesingen* : Réchicourt, 770 *Rehensaldocurtis*) ; 15 voorb. van *-dorf* : *-ville* (Widersdorff, 966 *Widirgoldesdorf* : Vergaville, 1086 *Vergavilla*) ; 8 voorb. van *-dorf* : *-court* (Hesselsdorf, 1256 *Heselsdorf* : Assenoncourt, 1297 *Hesseloncourt*, waarnaast dan nog een Lat. vertaling 1120, *Hesselonis villa*).

Hierbij moeten voor Lotharingen nog gevoegd worden enkele voorbeelden van het naast elkaar voorkomen van oudere nederzettingsbestanddeelen (*-heim* : *-acum* ; *-hofen* : *-ville* ; *-hofen* :

-court) en jongere vertalingen als *kirchen* : *église* ; *kastel* : *château* ; *scheuer* : *grange*, enz. die alle in namen van bewoonde punten te vinden zijn, terwijl bij topografische namen zooals *berg* : *mont*, *brun* : *fontaine*, in Lotharingen, volgens Petri, slechts weinig gevallen van gelijkmaking te vinden zijn.

Lotharingen levert dus een rijk en verscheiden materiaal op voor de fundeering van den „Ortsnamenausgleich”, alhoewel de *-ingen*-namen op de Germaansche zijde sterk overwegend zijn — een gevolg van die andere gelijktijdige gelijkmaking, waardoor in dit deel van het Deutsche taalgebied de *-ingen*-namen tegenover de *-heim*-namen op het voorplan werden gesteld (1) — zoodat met een „Systemzwang der *-ingen*-Namen” moet worden rekening gehouden (PETRI, blz. 725).

Verschillend is echter de toestand in de andere fragmenten van de Germaansch-Romaansche taalgrens die achtereenvolgens worden onderzocht. Hier is het materiaal dat aangeboden wordt, ook in vergelijking met dit uit Lotharingen, ongetwijfeld zoo schaarsch dat, indien men niet op dit laatste kon steunen en indien men vooral de gelijkmaking in de vroeger behandelde gebieden niet van naderbij had zien gebeuren, men onwillekeurig zou geneigd zijn de theorie van den „Ortsnamenausgleich” met een reus op leemen voeten te vergelijken.

Langs de taalgrens in Elzas zijn de „Uebersetzungspaare” veel minder talrijk wat de oude kolonisatie-suffixen betreft : het grootste aantal voorbeelden leveren de plaatsnamen-paren op met Germ. *-dorf* : Rom. *-court*, maar daarentegen zijn ze talrijker in de reeks der topografische namen (vooral *-berg* : *-mont*) en der hydroniemen (Dt *-bach* : Fr. *-rupt* < Lat. *rivus*), die echter jonger zijn en meestal voorkomen in de Vogezen die in den tijd van de landname onbewoond gebleven zijn en tusschen het Romaansche en het Ger-

(1) Vgl. de in het I^e deel samengevatte studie van E. CHRISTMANN.

maansche taalgebied een beboscht en later gekoloniseerd no man's land vormden.

Dezelfde toestand heerscht ook in het **Zwitsersch Juragebergte** : geen bewijsplaatsen voor de oude wisseling *-ingen* : *-acum* ; een aantal voorbeelden van *-court* : *-dorf*, waarbij de Romaansche vormen nu eens de Germ. woordschikking hebben bewaard (Fra. Berlincourt, 1303 *Burlincourt* = Dt. Berlinsdorf), in andere gevallen weer de normale Romaansche woordopvolging vertoonen, zooals Courchapoix : Dt. Gebsdorf ; ten slotte, maar minder talrijk dan in Elzas, een aantal dubbelvormen van het type *-berg* : *-mont* ; *-dal* : *-val*, en, evenals in de Vogezen, jonge pln. paren in de laatbevolkte Freibergen-Franches Montagnes. In het algemeen dus de gelijkmaking uit den lateren Frankischen tijd.

Opvallend is de verregaande afwezigheid van dubbelvormen in het **Zwitsersch Mittelland**, rondom Freiburg : bij de oude kolonisationsnamen ontbreekt elk spoor van verduitsching van de oudere Romaansche plaatsnamen door vertaling of suffix-substitutie, want de voorafbestaande pln. worden door de Deutsche inwijkelingen ontleend, met de bekende fonetische aanpassing : Courgevaud = Dt. Gurwolf, Hauterive = Dt. Altenryf, en zelfs *-ville*-namen, die in het Jura-gebergte een Dt. tegenhanger op *-wil* krijgen, kunnen hier slechts oppervlakkig geassimileerd worden. Hetzelfde geldt voor de veldnamen : naast schaarsche voorbeelden van vertaling, blijkt assimilatie zonder meer, de gewone regel te zijn. Des te opvallender is in deze omgeving het eenige voorbeeld van een echten „Ausgleich”, nl. Peterlingen : Payerne (962 *Paterniacum*, 1142 *Payerne*), de naam van de kleine hoofdstad van een district in het kanton Waadt, die op een knooppunt van het spoorwegnet ligt.

Niet overvloediger is het bewijsmateriaal dat in Wallis te vinden is : bij de jonge Deutsche inwijking worden de bestaande pln. niet meer vertaald, maar eenvoudig ontleend. Enkele bergnamen ondergaan den invloed van de taalvermenging en krijgen een Dt. naam op *-horn* : Arbenhorn : Mont Durand ; Matterhorn : Mont Cervin (Ital. Monte Cervino).

Meer gelijkenis met de taalgrenstoponymie in Lotharingen vertoont deze van het aansluitend fragment in **Luksemburg**. Hier treft men inderdaad een aantal dubbelvormen aan bij de neder-

zettingsnamen op *-ingen* : *-acum* (6 vb.) ; *-ingen* : *-ville* (1 vb.) ; *-dorf* : *-ville* (5 vb.) ; *-hofen* : *-court* (3 vb.) ; een minder groot aantal voorbeelden bij de topografische namen : *-feld* : *-champ* (5 vb.) ; *-fels* : *-roche* ; *-rode* : *-sart* ; enz.

Ten slotte behandelt PETRI op blz. 734-38, de bewijspplaatsen voor den Ortsnamenausgleich in België : zijn deze niet veel minder talrijk in de oostelijke helft van het Vlaamsch-Waalsch taalgrensgebied (prov. Luik en Limburg) dan in Luksemburg, in de westelijke grotere helft daarentegen (van Brabant tot in Noord-Frankrijk) zijn ze zoo weinig talrijk als in Zwitserland, zoodat PETRI wat het aantal der historisch gestaafe, ten deele nog levende „Doppelformen” betreft, de twee uiterste fragmenten van de Germaansch-Romaansche taalgrens met elkaar kan vergelijken (1).

Onderzoeken wij eerst het materiaal dat PETRI in onze gebieden heeft opgespoord ietwat uitvoeriger.

I. Voor de Duitsch-Waalsche taalgrens in het gebied van Malmedy en in het N. O. van de prov. Luik vermeldt PETRI (blz. 734) de afwisseling van de volgende bestanddeelen in de plaatsnamen :

HEIM : ACUM

Gorhez of Gorkum (gehucht van Aubel) locale uitspraak : Vla. *gurkəm* (2), Wa. *gwèr'hé* (3) — volgens KURTH, Front. ling., 37 ; 273, vroeger *Gorhem*.

(1) Een schematisch beeld van de historisch overgeleverde plaatsnamen-paren biedt de kaart 26 in G.V. op blz. 747.

(2) De uitspraak, tenzij anders vermeld in het dialect van de gemeente zelf, van de hier behandelde Limburgsche pln. werd mij bereidwillig medegedeeld door Drs A. STEVENS (Tongeren) die een breed-opgezet dialectologisch onderzoek heeft ondernomen over de Limburgsche gemeentenamen en van wiens hand hierover binnen afzienbaren tijd een uitvoerige bijdrage zal verschijnen. Ik dank A. Stevens hier zeer oprecht.

(3) Tenzij anders vermeld wordt de Wa. dialectische vorm ontleend aan de voortreffelijke en uiterst nuttige studie van J. HAUST, Enquête dialectale sur la toponymie wallonne (Com. roy. top. dial., section wall., mém. 3). Liège, 1940-41.

Oude vormen : 1213, *Gorck* (VINCENT, 37) ; 1604, *Gorick*, *Gorck*, *Gorckum*, *Goirchem* (PETRI, 252, alles ontleend aan LANGOHR, Le Nord-Est, 629, waar die verschillende vormen zouden gevonden zijn in dezelfde bron !).

PETRI wil *Gorhem* (met verwijzing naar LINDEMANS) verklaren uit psn. *Godhari* of uit subst. *gōr* „moeras”. Uitgaande van de Wa. dialectische uitspraak à *Gwèr'hé*, verklaart J. HAUST (*Com. Top.* XIV (1940), 314) *gwèr* als een variante van *Djwèr* (Georges) en *hé* (*Goirchem* > *Gorhez* > *Goré*) als een „dénasalisation hervienne de *-hin* (-hem)”.

Het geheel lijkt me zeer onzeker.

DORP : VILLE

Engelsdorf 1501, *Engelstorff* : Ligneuville 1188, *Lengneville*.

J. BASTIN, die in een opstel : Les localités à dénominations bilingues de la région d'Eupen-Malmedy (*Com. Top.* V (1931), 117-36) verschillende voorbeelden van vertaling en assimilatie samengebracht heeft die PETRI niet gebruikt, heeft blz. 123 overtuigend de beide vormen teruggebracht tot een psn. *Agilolphu-*, waaruit Dt. *Engel-*, Wa. (met agglutinatie van het lidwoord) *Lengnue(ville)* Wa. *lègnoùvèye*, te verklaren volgens J. HAUST (*Com. Top.* XIV (1940), 289) : **l'èdj'loùvèye* > **l'èdj'noùvèye* > *l'ègnnoùvèye* > *lègnoùvèye*.

Lohirville (gem. Clermont, Wa. à *lohîrvéye*, HAUST, 6) : 1394, 1535 *Lohirsdorp* : 1437, *Lohirville*.

DORP : STER

Thimister (Wa. à *tîmistér*, HAUST, 10) : 1276, *Tinwinster* : 1442, *Tymistdorp* (PETRI, 256).

GAMILLSCHEG, Germ. Siedl., 102 beschouwt den vorm *Tymistdorp* als eene „Uebersetzung, die natürlich für

volkstümliche Siedlung ebensowenig beweist wie die von Val Dieu in Godsdal", die PETRI op blz. 259 vermeldt. In de lijst van de historische vormen bij LANGOHR, Nord-Est, 661, komt er inderdaad slechts deze ééne bewijsplaats voor, die jonger is dan verschillende Romaansche vormen.

Bij de etymologie en de beteekenis van *-ster* < **stirpus* uit extirpare, dus zaart, Fra. *sart*, *essart*, zooals zij door A. CARNOY, Dict. I, 89-91 worden voorgestaan (zie echter J. HAUST, *Com. Top.* XIV (1940), 390) past het begrip „dorp” ook niet goed.

De abdij van Val Dieu nabij Aubel, Wa. *và diè* heet thans nog bij de Vla. bevolking van Aubel, Remersdaal, enz. *gò:dzdel*.

WEILER : VILLERS

Villers (geh. van Bilstain, Wa. *vilé*) : 1388, 1390, *wylre* ; 1515, 1526, *wilre* : 1403, *Vilers* (PETRI, 256).

Daar beide namen opklimmen tot eenzelfde prototype *villare*, is hier geen sprake van een „Doppelname” (in den zin dien PETRI er aan hecht), doch van een „Entlehnungs-paar”.

RODE : SART

Sart (lez-Saint-Vith) (Wa. *o sárt*) : Rodt (zum Rodt) - vgl. BASTIN, 125.

St.-Jean Sart (Wa. *saint-tchá-sárt*, HAUST, 4) : 1216, *Sint Jans Raedt* (te Aubel, Remersdaal, enz. thans nog *sentja.nsært*).

BORG : CHATEAU

Neufchâteau (-lez-Visé) (Wa. *noú tchèsté*, HAUST, 8) : 1294, *Nuefchestial* ; 1445, *Nuwenborg* ; 1512, *Nauwenborg*.

„Wahrscheinlich sind die germ. u. rom. Form des Namens gleich ursprünglich” (PETRI, 253) ; vgl. echter wat den Fra. vorm betreft : „terme officiel, mais rare. On dit

ordinairement „Aubin” (*âbé, -in*) point central où se trouve l'église” (HAUST, 8, noot 1).

Vooral bij pln. van topografischen aard staan in dit gebied, volgens PETRI, Germ. en Rom. synonieme vormen naast elkaar :

BERG : MONT

Valkenberg : Fauquemont.

Valkenburg (Holl. Limburg) is een toeristisch centrum dat door de Waalschsprekende menschen moet gekend zijn : of de Fransche vorm echter in den volksmond leeft, blijkt niet uit HAUST's Enq. dialectale.

Hévremont (gem. Goé, Wa. *hēvrumô*, HAUST, 7) : 1147, *Heimersberg* ; 1403-04, *Hemersberg* ; 1533, 1560, *Hevermont* (PETRI, 257).

Wodemont (gem. Neufchâteau, Wa. *à odēmô*, HAUST, 8) : 1063, *Waldemont*, *Waldenmont*, *Wodemont* ; 1392, *Waldenberghe* ; 1403, *Waldenborgh* ; 1537, *Waldenberg* (PETRI, 253).

Ofschoon later „belegt”, is de Germ. vorm ouder omdat, zoo betoogt PETRI, op deze plaats 1291-92, een veldnaam *ten woude* voorkomt.

Hombiet (gem. Andrimont, Wa. *hōbiè*, HAUST, 4).

Geen enkele *-berg*-vorm is bekend : PETRI citeert op blz. 253 „1558 Humbiert, 1685 Hombier, 1695 Hombiet dit Hombermont, 1175 Hombiermont” en verklaart den naam uit : *hauh* „hoch” + *-berg*. Deze etymologie is blijkbaar overgenomen uit LANGOHR's Nord-Est, blz. 669, waar het op niets berustend **Honberg* te vinden is en waar het citaat „Hombiet dit Hombermont ; montagne de Hombiet” slechts dagteekent van 1743.

Xhénemont (gem. Battice ; HAUST vermeldt Xheneumont, Wa. *h'leùmô*) (PETRI, 255).

Bewijsplaatsen voor *-berg* worden niet opgegeven! Te schrappen volgens M. PIRON, *L'origine de la frontière linguistique en Belgique. Terre wall.* t. XLI, XXI (1940), 272.

Coquaimont (gem. Francorchamps, Wa. *cokémont*).

Instemming van GAMILLSCHEG, G. S., 107 : „Coquaimont dürfte Romanisierung eines alten *Kochilberg*, so im 12. Jhdt. für Kockelsberg bei Trier” — valt weg volgens PIRON, *ibid.*

Kuckmont (gem. Clermont, ontbreekt bij HAUST).

Zooals voor het bovenstaande voorbeeld voert PETRI als eenig bewijs aan (blz. 735, n. 1) : „hier kann der Ausgleich aus dem germ. Charakter des Bw. geschlossen werden”.

Francomont (gem. Lambermont, Wa. *frácômont*, HAUST, 8).

Het bestaan van 1612, *Franquendal* voor 1560, *Francval* wettigt de veronderstelling dat ook hier de *Ausgleich berg : mont* kan te vinden zijn. PETRI ziet in dezen pln. eerder den volksnaam *Franken* dan de psn. *Franco(n)*, zooals J. FELLER en thans M. PIRON. GAMILLSCHEG houdt den naam voor een product van een jonge Vla. inwijking uit het N.

DAL : VAL

Schönenthal : Bellevaux, Wa. *bèlvá* - vgl. BASTIN, 123.

Remersdaal (*remæzdæl*, Wa. te Charneux, Clermont, etc. *rēbyěvo*, HAUST, *Com. Top.* XIV, 285) : 1225, *Rembievaz* ; 1252, *Reynberzdale* ; 1276, *Remberval* (VINCENT, *Noms de lieux*, 41).

Val Dieu : Godsdal (zie boven).

FELD : CHAMP

Francorchamps (arr. Verviers, Wa. *francorchamps*, HAUST, 6).

1135, **Francorum campus* (!); 1135, *Francorcamp*, volgens PETRI, 259-60, met instemming van GAMILLSCHEG, 107, vertaald uit **Frankenfeld*... Een klassiek voorbeeld van boeken-etymologie (waarover J. HAUST, *Com. Top.* XII (1938), 406 en M. PIRON, *op. cit.* 272-73) dat onuitroeibaar schijnt te worden, want nadat „*Francorum campus*” had uitgediend, heeft A. CARNOY, *Dict.* 193 een vorm 1025, *villa Francori* opgediept, die blijkens J. HAUST, *Com. Top.* XIV (1940), 302, even zeer in de lucht hangt! Met M. PIRON denkt J. HAUST *ibid.* aan een verklaring die uitgaat van **Francon-champs* (met assimilatie $r - n > r - r$).

Winanchamps (gem. Clermont, Wa. *wind-tchamps*, HAUST, 6).

De door PETRI aan A. DOMKEN ontleende vormen 1542, *Winandcamp*; 1556, *Wynefeld* bewijzen niet den vermeenden Ausgleich vermits Vla. *kamp* en *veld* synoniem zijn o. m. in de Maasstreek - zie hierover in deze *Handelingen* de bijdrage van Dr J. LINDEMANS.

STEEN : PIERRE

Het voorbeeld rue de ? Falkonpire (1382) < **falko* + *stein* (PETRI, 82) te Luik is verkeerd. Vgl. PIRON, 270.

BRÜCKEN : PONT (Malmedy) vgl. BASTIN, 123.

Uit de lijst van PETRI's bewijsplaatsen voor den „Ortsnamenausgleich” in het N. O. van de prov. Luik vallen er dus een zeker aantal weg, in de eerste plaats omdat de taalkundige verklaring van een aantal plaatsnamen verkeerd is, vervolgens omdat al te licht een blijkbaar in de oorkonden kunstmatig vertaalde vorm voor bewijskrachtig

wordt aangezien. Als minimum-bewijs voor de gelijkmaking kunnen toch slechts die pln. gelden, waarvoor een Germaansche en een Romaansche vorm werkelijk „belegt” zijn en, indien de pln. in de taalgrenszone voorkomen, moeten beide vormen gewoonlijk nog leven in de volkstaal.

Het protest van de met de levende Waalsche toponymie vertrouwde geleerden uit de school van J. HAUST, is in dezen ongetwijfeld gegrond. Voorloopig moeten wij dus vaststellen dat in dit taalgrensfragment de gelijkmaking minder sporen heeft nagelaten dan in PETRI's werk wordt voorgesteld, maar anderdeels weer zou een detailonderzoek van de toponymie der taalgrensgemeenten stellig veel meer voorbeelden kunnen opleveren (1).

II. In de Limburgsch-Luiksche taalgrensstrook zijn er echter enkele duidelijker voorbeelden van de afwisseling van Germaansche en Romaansche bestanddeelen in oude nederzettingsnamen aan te wijzen :

INGEN : ACUM

Truielingen (trœ.lmge, aldus te Montenaken, Kortijs, enz.) : Trognée (Wa. *trougn'gnéye* of *trougnéye*, HAUST, 39).

De historische vormen : ca. 1000, *Trudoneca* ; 1096, *Trueneis* ; 1124, *Trudignies* ; 1138, *Trudenlegen* ; 1355, *Trudelinghen* bewijzen inderdaad hoe, uitgaande van den Germ. psn. *Trudo* en van een gelatiniseerd Kelt. suffix *-acu-*, een prototype **Trudoniacas* (HAUST, *Com. Top.* VIII (1934), 439) ontstaan is waarvan het tweede bestand-

(1) Vgl. ons verder samengevat onderzoek over de toponymie van Heilissen en Zittert-Lummen dat mede ondernomen werd op grond van de opmerking van F. PETRI, G. V., I, 736 : „Es ist anzunehmen, dass durch besondere Nachforschung im Namenschatz der Sprachgrenzgemeinden noch weitere Ausgleichsformen nachzuweisen wären”...

deel een normale ontwikkeling doormaakte in het Romaansch (-iacum > ee) (1) en anderdeels in de Germaansch sprekende omgeving vroeg door suffixsubstitutie (-ingen, -ingheem) verdwenen is.

Gerstekoven (gju.səkɔ.və, te Lauw) : Crisnée (Wa. *cruch'nêye*, *cruch'gnêye*).

Uit de vormen : ca. 1100, *Crestengneis* ; 1305, *Crissenges* ; 1359, *Gherstecoven* ; 1385, *Geershoven* besluit PETRI, G. V., 734 voor dezen plaatsnaam eveneens tot de afwisseling van -ingen : -acum. Aanleiding daartoe gaf waarschijnlijk de vorm van 1305, *Crissenges*.

Dr J. HERBILLON, de verdienstelijke navorscher van de Haspengouwsche toponymie, was zoo vriendelijk er mij op te wijzen dat deze vorm Romaansch kan zijn indien *ng* een grafie is voor *η*.

De oude vormen, die mij zeer bereidwillig door J. HERBILLON werden medegedeeld, wijzen eerder op de afwisseling -in-iac- : -ing-hoven, waarvoor men slechts dit ééne voorbeeld kent.

Romaansche vormen : ca. 1100 (= na 1326), *Crestengneis* ; 1224 (orig.), *Cristingheis* ; 1239, *Cristenheis* ; 1241, *Crestegnees* ; 1250 (orig.), *Cristignees* ; 1264, *Cristinghnees* ; 1305, *Crissenges* ; 1348, *Crissegneez* ; 1374, *Crisgneies* ; 1517, *Crissinenge* (te lezen, volgens HERBILLON, als **Crissin-gnêye*) ; 1624, *Chrissegnee* ; 1646, *Crusney* ; 1734, *Chrisnaye* ; enz.

Vlaamsche vormen : 1278 (cop.), *Gershoven* ; 1334, *Gherstehoven* ; 1345, *G(er)stinchoven* ; 1359, *Gherstecoven* ; 1367, *Gherstecoven* ; 1379, *Gersoven* ; XVe e., *Gerstecoven*.

HEIM : ACUM

Kortessem (*kutsu.uvə*).

Bij KURTH, *Front. ling.*, 258 vindt men de vormen : 1206, *Curtheraco* ; 1207, *Curtray* ; 1213, *Curtereseim*, *Cortessem* ; XIVe eeuw, *Courtrece*, *Courtrece* ; MANSION,

(1) Zie hierover verder blz. 335, voetnoot 1.

V. B., 88 vermeldt reeds 741, *Curtricias*; zie verder ULRIX-PAQUAY, *Zlimb. Pln.*, 42.

De dialectische uitspraak van dezen pln. toont aan dat *-heim* door een jonge (?) gelijkmaking werd uitgestooten ten voordeele van het bestanddeel *-hoven*, dat in Z. Limburg zeer verspreid is.

MANSION heeft er op gewezen dat *-hem* aan een vorm op *-ik* < **-iac-* is toegevoegd: **Cortereks + hem*. Instemming van CARNOY, *Dict.*, 315 en *Ant. class.* XI (1942), 201: „ce nom doit donc se comprendre comme *cortriciae terrae*, terres dépendant d'un *cortare* (ferme)”. Geen eigenlijk geval van „Ortsnamenausgleich” dus.

Wommersom (*wu.əməsum*): 1036, *Wolmereis*; 1139, *Wolmersheym* (VINCENT, 42); 1179, *Wlmersem* (MANSION, V. B., 178).

De etymologie van MANSION, V. B., 178 en CARNOY, *Dict.* 642: *Wilmars + hem* maakt o. i. de veronderstelling van J. LINDEMANS, *Toponymische Verschijnselen* (Brussel, 1940), blz. 11, nl. tijdelijke romaniseering van het suffix (*-hem* > *-cen* > *sen*) in dit geval overbodig: bij *-heim*-namen met psn. in genit. op *s*, komt *-s + hem* > *sem* > *sen* > *se* (blijkens H. H. KRETSCHMANN, *Die heim Ortsnamen und ihre Bedeutung für die Siedlungsgeschichte* (Hamburg, 1938) in N. W. Deutschland vaak voor.

HOVEN: COURT (Vgl. VINCENT, 40-41).

Attenhoven (*atənuvə*): Wa. *Otoncoû*, HAUST, 39.

1189, *Otonnis curtem*; 1232, *Attenhoven*.

Engelmanshoven (*ɛmɛmansu.vvə*).

927-964, *villa Engilmundeshoven*. De Fra. vorm *Englemoncourt* komt blijkens GRANDGAGNAGE, *Vocab. des anc. noms de lieux* (Liège, 1859) blz. 110, slechts éénmaal voor en kan een geleerde vertaling zijn.

Gutschoven (*gytskuuvə* of *gytsku.uvə*) : Gossoncourt-lez-Looz (Wa. *gossoucoûr*, HAUST, 3).

1219, *Gocincourt* ; 1497, *Guetshoven*.

Goetsenhoven (*gutfənavə*) : Gossoncourt-lez-Tirlemont (Wa. *gossoucou*, HAUST, 109).

1139, *Gochenhoven* (MANSION, V. B., 50) ; 1155, *Gocincourt* ; 1253, *Goscehoven* ; 1346, *Goetsenhoven*, *Goetsencurt*.

Mettekoven (*metəkuuvə* of *metəkuuvə*).

1112, *Matincurt* ; 1135, *Mettencoven* (MANSION, V. B., 110).

Raatshoven (*retsuvə*, te Landen) : Racour (Wa. *raçou*, HAUST, 39).

1147, *Racurth* ; 1177, *Radulphicurte* (MANSION, V. B., 131) ; 1372, *Raetshoven*.

Romershoven (*rumərsə.və* of *-uuvə*).

1147, *Romercurt* ; 1256, *Romersoven* (MANSION, V. B., 137) ; 1257, *Romershoven* ; 1275, *Rumersoven* (ULRIX-PAQUAY, 61).

HEIM : COURT.

Eliksem (*eəlsəm*).

1139, *Hellingessem* ; 1292, *Elynxheem* (LINDEMANS, Top. Versch., 71) ; 1318, *Alincort*, *Alincour* ; 1509, *Elezem emprès Tillemont* (VINCENT, 40 ; 107).

Hier kunnen nog enkele *vrije plaatsnamen-paren* worden vermeld :

NUDORP : WIHOGNE

Jong is waarschijnlijk de Vlaamsche naam van Wihogne : Nudorp (= *nieuw dorp*, MANSION, V. B., 117 ; 156) meent PETRI, blz. 672 ; 734. — Vgl. echter reeds 1336, *Nuerdorp* (VINCENT, 42) ; 1526, *Nuwerdorp*, *Nuwedorp* (ULRIX-PAQUAY, 52) ; 1708, *Wihogne* ou *Neudorp* (VINCENT, 42). Dial. te Vreeren, te Dietsch-Heur : **naudarep**.

Volgens HAUST, D. L., 710 is Wihogne precies een neologisme voor *Oühogne*, de volksnaam van deze gemeente (HAUST, E. D., 28).

Omdat de voorgestelde etymologieën geen rekening houden met

den werkelijken naam, zijn zij onhoudbaar: PETRI, G. V., 70 ontleent aan Fö. II, 2, 1319 den vorm *Guigolonhian* (966) en ziet daarin *wigil* (zooals in *Wigilhaim*, *Wichilsdorf*) + *-umno* (?); GAMILLSCHEG, G. S., 96, noot 1, tracht te verbeteren en meent dat men *Guigolonhian* als *Guiljoffe* moet lezen om **Vigilionea* te construeeren waarin Lat. psn. *Vigilius* of Germ. psn. *Wigilo*, wat even onmogelijk is. Beide geleerden hebben nl. niet gezien dat de vorm *Guigolonhian* verkeerd gelezen en geïnterpreteerd werd door Fö, die den vorm ontleent aan PIOT, Pagi, 112, die op zijn beurt verwijst naar MIRÆUS I, 654 waar men leest: „in pago Hasbaniensi in villa que dicitur *Guigolonhian*”. De door MIRÆUS gepubliceerde oorkonde werd opnieuw uitgegeven in de M. G. H. Dipl. reg. I, 432 waar de bewuste plaatsnaam: *Gingolonham* heet. MANSION heeft dezen vorm overtuigend geïdentificeerd met de Limburgsche gemeente Gingelom (V. B., 48), waarvoor men verdere oude vormen aantreft bij Fö II, 1, 1054. Dialectisch: Vla. *gijelum*; Wa. *djin'gléhin*.

Overtuigend lijkt ons evenmin de verklaring van A. CARNOY Dict., 635 uit* *widumnjō* „une saulaie”.

Welke ook de etymologie van *Oúhogne* moge zijn, deze naam vormt met Nieuwdorp een vrij pln.-paar, vermits beide vormen oorspronkelijk met elkaar niets gemeens hebben.

NEDERLIEK: GRANDVILLE

Vla. (officieel) Nederliek (in tegenstelling met Liek = Oleye) heet in de volkstaal (te Vechmaal, Horpmaal, Heers) echter *græ.nviil't*; Wa. *grainn'veye* (HAUST, 37).

De Vla. naam schijnt ontleend te zijn aan den Wa. vorm, misschien met volksetymologische verwarring met *græ.n* = „graan”.

Grandville is duidelijk een boeken-naam: KURTH, *Front. ling.* II, 90 schrijft *Granville* en meent daarin, uitgaande van den primitieven vorm *Jusereneville* — dien ik niet kan controleeren — het adj. fem. *juserana* te zien, dat tegengesteld wordt aan *superanus*, „pour désigner des localités occupant une situation inférieure par rapport à une autre”.

Indien dit juist is zouden *juserana villa* en Nederliek, wat het eerste bestanddeel betreft, niet een vrij pln.-paar, maar wel een doublet („Doppelname”) uitmaken en blijkens het citaat bij ULRIX-PAQUAY, Zlimb. pln., 50: „retro Ortos de nederliek contigue versus tungros seu greinvilh”, schijnen Greinvilt en Nederliek oorspronkelijk inderdaad twee verschillende punten te hebben aangeduid.

A. CARNOY, Dict., 225 meent echter dat Grandville niets anders is dan „villa de *Guérin* (= Warin) ou de *Gérin*”.

Andere voorbeelden nog bij VINCENT, 42.

Alhoewel al deze bewijsplaatsen dus niet even duidelijk en onbetwistbaar zijn, toch zal men niet kunnen ontkennen dat in de Haspengouwsche taalgrensstreek werkelijk vertaalde pln.-paren bestaan en vooral dat zij opklimmen tot een oude periode. Op de verklaring van deze feiten zullen wij verder nader ingaan.

III. In B r a b a n t heeft PETRI slechts enkele vertaalde paren ontdekt in plaatsnamen van topografischen aard, die men gewoonlijk als jonger beschouwt dan de eigenlijke nederzettingnamen (1). Deze zijn te vinden evenals enkele van de hierboven behandelde plaatsnamen in Oost-Brabant; in Z.-W.-Brabant is er daarentegen, volgens PETRI, geen spoor van de gelijkmaking (2) te ontdekken.

Bedoeld wordt de vertaling van de volgende grondwoorden :

VOORD : WEZ

Bekkevoort : 1092, *Baccunwez* (VINCENT, 40); 1096, *Bacunweis* (MANSION, V. B., 17); 1140, *Beckenvort* (MANSION, V. B., 167); 1159, *Bethenvort* (= *Beck-, VINCENT, 40 — vgl. echter ook 1303, *versus Betborne*, hier verder blz. 358).

(1) Vgl. over deze kwestie onze bijdrage : De problematiek van het anthroponymisch en toponymisch onderzoek. *Vla. Top. Ver., Med.* XVIII (1942), 29 e. v.

(2) Dit weer op te vatten in den zin dat voor éézelfde plaats een Germ. en een Rom. vorm naast elkaar moeten staan waarvan de ééne den anderen vertaalt. Een geval als Fra. Braine : Vla. Brakel sluit PETRI (blz. 736, voetnoot 4) uit, vermits beide namen uit éézelfde prototype zijn ontstaan, al ziet men de ontwikkeling bij CARNOY, Dict., 92 — MANSION, V. B., 27 en passim, nog niet duidelijk.

Bij den Romaanschen naam van Bekkevoort is op te merken, dat in de buurt van deze gemeente, Waanrode ligt : 1139, *Wálrode* = sart des Wallons (MANSION, V. B., 169 - CARNOY, Dict., 608). Dit bevestigt niet alleen de hypothese van de Romaansche expansie in Brabant gedurende de Xe eeuw (LINDEMANS, Top. Versch. blz. 12), maar schijnt zelfs te wijzen op de vestiging in het huidig Vlaamsch taalgebied van Waalsche minderheden „die niet zeer aanzienlijk geweest zijn en geleidelijk weer (konden) geresorbeerd worden door de ter plaatse geblevene Dietsche bevolking”.

Nodenvoort : Noduwez (Wa. *nod'wé*, HAUST, 105) ; 1087, *Nodewet* ; 1139, *Notdenweiz* ; 1185, *Nodenvort* ; 1252, *Nodevort* (VINCENT, 40 ; 98).

BERG : MONT

(Cense? - Maison?) del Berghe (te Jauches, vermeld in de XVIe eeuw) : Ferme au Mont (PETRI, 594 afwijkend van blz. 736). Kan geleerde vertaling zijn !

HEIDE : PRÉ

Slimperheit : Sclenpré, gehuchtje van Mélin-sur-Gobertange, Wa. *sclinpré*, HAUST, 104) : 1440, *Slimperheyt* ; 1571-72, 1617, *Slimpereye* ; 1172, *Sclenpré* (A. WAUTERS, Canton de Jodoigne, 202).

DAL : VAL

Cappendal : Chapeauvau (zie verder, blz. 000).

Hudoval (p. 608 : Houdoval?) (Mélin-sur-Gobertange). PETRI veronderstelt gelijkmaking *dal* : *val* omdat in dezelfde gemeente een hoeve Hod(e)bierge (1222, *Hodeberga*) te vinden is. Deze naam schijnt echter ontleend te zijn aan een geslacht Hodeberge of Hodebierge, „qui formait sans doute une branché de la famille des seigneurs d'Huldenberg” (A. WAUTERS, *op. cit.* 209).

IV. In Henegouwen en Vlaanderen zijn de opzoekingen van PETRI even vruchteloos gebleven als in West-Brabant. Voor dit gebied wordt alleen de gelijkmaking vermeld tusschen namen die door hun belang steeds door beide bevolkingen moesten bekend zijn, zooals :

Henegouwen : Hainaut.

Een afdoende etymologie is nog niet gevonden : hoe „Hainacus neben Hainaus” een dubbelvorm kan uitmaken in den zin van PETRI — bedoeld wordt 966 *Hainacum*, waaruit echter geen *Hainaut* kan ontstaan, tegenover : 831, *Ainau* ; 870, *Hainoum* ; 977, *Haginau*, die PETRI etymologiseerd uit **Hagna + aus* „Gau der Heine?” (blz. 138) — kan ik niet begrijpen.

De voorbeelden voor de afwisseling *berg : mont* zijn ook zeer onzeker :

1344, *Berghen in Heneghouwen* (PETRI, 594) is alleen een „nachträgliche Uebersetzung” voor *Mons*, waarvan de historische Romaansche vormen opgegeven worden door VINCENT, blz. 47 ; 119.

Faucquemont (gem. Chièvres) < *falke + berg*, steunt alleen op het bestaan van een leengoed *Fauquemberghe* (PETRI, 141).

Scailmont (geh. van Seneffe) : 1185, *Scalmont*, „Ausgleich” gegrondvest op de mogelijkheid dat het eerste bestanddeel *scal* < *schalie*, Germaansch kan zijn (PETRI, 155); *scaye* beteekent in het Namensch Wa. inderdaad „ardoise” (PIRSOUL, 435).

Geeraardsbergen : 1296, *Gheroutsberga* (MANSION, V. B., 45) tegenover Grammont : 1035-58, *Geraldi monte*, blijkbaar een jonge volksetymologische ontwikkeling (vgl. CARNOY, Dict., 202-03).

V. In het Département du Nord vindt men slechts drie voorbeelden van de gelijkmaking :

HEIM : VILLE

Merville : ca. 1000, *Menreville* ; 1076, *Menrivilla* ; 1299, *Mer(e)ghem* (DE FLOU X, 473-78).

Hondeghem : ca. 1150, *Hundingehem* : in het Romaansch aangrenzend gebied Thienville (< *Kienville*) geheeten ; 1183, *S' Nicholai de canisvilla* (DE FLOU VI, 209-15).

Blijkens DE FLOU XVII, 647 : 1699, *au village de Quienville, sous Hondejhem* (sic), zijn de twee namen misschien niet toepasselijk op dezelfde plaats. In dit geval zouden wij hier een voorbeeld vinden van den „Doppelname” (doublet) in de beteekenis die KRANZMAYER daaraan hecht.

INGEN : ACUM

Wavrin : 1018-19 *Waurinio* ; 1159, *Wavringii* ; 1162, *Wavrin* ; XIIe e., (*de*) *Waveriaco* (PETRI 181, 661, 737).

Het voorbeeld lijkt mij niet overtuigend omdat de bovenstaande oude vormen niet voorkomen bij DE FLOU voor één plaats en ik vrees ook dat *de waveriaco* een kunstmatige latiniseering is, zooals men er in de reeksen van DE FLOU nog vindt...

VI. Ofschoon een breede strook van het Dep. Pas-de-Calais nog in de historische periode tot het Germaansch taalgebied heeft behoord, vindt men er in de taalgrenszone, zooals zij door KURTH werd vastgesteld, slechts enkele, blijkbaar jonge vertalingen in de toponymie, zooals b. v. *kerke : église* (PETRI, 737).

Niet veel meer bewijzen :

BRUG : PONT

Haut-Pont : XIe e. *Hobriga* ; 1139, *Hobrighe* ; 1288, *Haut-Pont*.

BOSCH : BOIS

Le Bois Tahon : 1163, *Taiembusc* ; 1248, *Taiembus* ; XVIIIe e. *Boistahon*.

Uit de honderdtallen van Germaansche plaatsnamen in het Noorden van Frankrijk werden er dus bij de romanisering, die in dit geval geen hypothese is maar een vaststaand feit, amper enkele vertaald.

De onovertroffen navorscher van de toponymie van West-Vlaanderen K. DE FLOU, kwam trouwens reeds vóór het verschijnen van „Germanisches Volkserbe” tot hetzelfde besluit : „de groote regel, waarop èn vertaling èn omvorming tot Fransche gedaanten steunden, was aldoor de neiging tot taalassimilatie. Vertaling gebeurde maar in weinige gevallen, en de snelle versteening van de namen treft men meest aan in het verre zuiden van ons voormalig taalgebied : Ponthieu en Zuid-Boulogne” (1). Buiten de voorbeelden Hondeghem : Kienville en Mereghem : Merville, citeert DE FLOU nog wel Nuefport-Nieuwpoort, Longuemarc-Langemark ; Vièse Capelle-Oudecapelle ; Vies Moustier-Oudemonstere ; l'Ecluse-Sluis ; Anglemoustier-Ingelmunster, Estades-Staden, *-lers* voor *-lare* (Roulers-Roeselare enz.), maar de overgroote meerderheid van de Germaansche pln. werden bij de verfransching niet vertaald maar eenvoudig geassimileerd aan de Fransche uitspraak.

Gelijklopend daarmee werden ook de vóór-Germaansche plaatsnamen die ten N. van de taalgrens, zooals zij voor de XIIe eeuw door KURTH werd vastgesteld, voorkomen alleen aan het Germaansch geassimileerd en niet „ausglichen”, zooals dit in Lotharingen gebeurd is. Het duidelijkst blijkt dit uit de *-(i)acum*-namen uit Noord-Frankrijk,

(1) K. DE FLOU, Plaatsnamen uit Frankrijk. Versteening-taalassimilatie-vertaling-klankwezen. *Vla. Top. Ver., Med.* VI (1930), 17-24.

waarvan de ontwikkeling in het Romaansch werd afgesneden ten gevolge van hunne overname door Germanen, zooals b. v. *Blandiacum* > *Blandecques* (normaal ware *Blangy*) (1).

* * *

Wanneer men de in België voorkomende, goed gestaafde bewijsplaatsen voor de gelijkmaking, zooals PETRI deze heeft opgevat, kritisch beschouwt, blijven er niet zeer veel over. Laten we echter voorloopig afzien van het kwantitatief element om de **interpretatie** van onze „Doppelnamen” van naderbij te volgen.

Wanneer PETRI de draagwijdte van de gelijkmaking in verband met de Germaansche kolonisatie tracht te bepalen, schakelt hij vooreerst uit het door hem verzameld materiaal heel wat plaatsnamen-paren uit, en in het bijzonder : 1° de plaatsnamen waarin een in het Germaansch of in het Romaansch levend appellativum bevat is (zooals *burg - château* ; *kerke - église*), dat natuurlijk op elk oogeblik kan vertaald geworden zijn ; 2° de plaatsnamen die in het algemeen jonger zijn dan de periode van de Germaansche kolonisatie, zooals deze die aan een topografische omstandigheid ontleend zijn : *berg - mont* ; *dal - val* ; *steen - pierre* ; enz.

Te scheiden van deze beide categorieën zijn echter de

(1) Vgl. GAMILLSCHEG, G. S., 19 en passim :

-(i)acum-namen die in de V^e eeuw gegermaniseerd werden, vertoonen thans (in Romaansch taalgebied) : *-ecque(s)* (*Blandiacum* > *Blandecques*).

-(i)acum-namen die, onberoerd door de germanisering, volgens de Romaansche klankwetten verder ontwikkelden, volgen het schema : *-iegu* > *ieu*, *iei* > *ei* (*ée*), *ie(y)* (*Blandiacum* > *Blangy*).

Vgl. ook E. LEGROS, op. cit., 214, voetnoot 3 : „l'évolution *-acum* > *ai* ; *-iacum* > *i* ou *é* (suivant les régions) est régulière”.

Indien men dus, zooals GAMILLSCHEG, uitsluitend etymologisch denkt, valt de oudste taalgrens samen met de grens tusschen *-ecques*-namen en *y*-namen (G. S., 163).

oudere nederzettingssuffixen of grondwoorden die slechts tot op een bepaald oogenblik zijn gebruikt geworden bij de vorming van plaatsnamen, zoodat deze laatste in een nauwkeurig bepaalde periode moeten ontstaan zijn.

Voortbouwend op de stelling dat 1° het Kelto-Romaansch bestanddeel *-acum* na de periode van de eerste landname niet meer gebruikt werd bij de vorming van nieuwe plaatsnamen; dat 2°, volgens GAMILLSCHEG, het grondwoord *-court* in de Romaansche toponymie uitgestorven is vóór de Xe eeuw en dat 3° *-ville* slechts tot in de XVe eeuw gebruikelijk is gebleven, beschouwt PETRI deze drie bestanddeelen, met hunne Germaansche tegenhangers nl. *-ingen*, *-heim*, *-dorf* en *-hofen* als die vormingen welke „den grössten siedlungsgeschichtlichen Wert” bezitten.

Wanneer nu twee dezer bestanddeelen met elkaar in de Germaansche en Romaansche vormen van denzelfden plaatsnaam afwisselen, d. i. aan elkaar gesubstitueerd worden in een periode toen ze beide nog verstaan werden en dus als gelijkwaardig konden opgevat worden, dan kan men een „Ortsnamenausgleich” die opklimt tot den tijd van de landname „bewijzen”.

Zooals boven gebleken is, is deze ideale toestand alleen in de taalgrenstoponymie van Lotharingen verwezenlijkt en evenals bij het overzicht van het materiaal, gaat PETRI bij zijn interpretatie er van, natuurlijk uit van dit gebied.

Het is een feit dat de pln.-paren in Lotharingen te vinden zijn in een breede strook langs de taalgrens, doch hoofdzakelijk in het gebied dat ingesloten ligt tusschen de oudste historisch bekende en de huidige taalgrenslijn, die blijkens PETRI's schematische kaart op blz. 743, ten nadeele van het Germaansch verschoven is.

Indien men nu het uitsluitend voorkomen van plaatsnamen-paren in het taalgrensgebied als oorspronkelijk beschouwt, en indien men anderdeels weet dat de afwisseling

van gelijkwaardige, synonieme Germ. en Rom. bestanddeelen in de bewuste plaatsnamen even oud is als de plaatsnamen zelf, dan zou men daaruit kunnen besluiten dat de „Ortsnamenausgleich” niets anders illustreert dan de primitieve taaltoestanden in het taalgrensgebied waar Germ. en Romaansch sprekende menschen min of meer vermengd waren en waar tusschen beiden een gedurig contact bestond. Wat den oorsprong van de taalgrens betreft, zou men dan ook moeten concludeeren dat zij de oorspronkelijke grens is tusschen het woongebied van de beide taalgemeenschappen, natuurlijk met dien verstande dat er tusschen beide taalgebieden in den beginne niet een scherpe scheidingslijn maar wel een gemengde zone bestaan heeft, waarin de tweeslachtige plaatsnamen voorkomen, zooals ook de oudere taalgrensvorschers hebben betoogd (1).

Ook E. GAMILLSCHEG heeft deze opvatting aanvaard waar hij schrijft : „Der methodische Wert dieser an der heutigen Sprachgrenze erhaltenen Doppelformen besteht darin, dass sie beweisen, dass die heutige Sprachgrenzzone nicht das Ergebnis eines Verschiebens des romanischen Volkstums im 7./8. Jhdt. ist, sondern dass seit dem 5. Jhdt., d. i. seit der ersten fränkischen Einwanderung, die Sprachgrenzzone unverrückt weiterbesteht” (G. S., 165) (2).

Voortbouwend op de vaststellingen van STEINBACH heeft PETRI echter een andere interpretatie van de „Doppelnamen” voorgesteld : naar zijn inzicht kunnen pln.-paren door vertaling of suffix-substitutie ontstaan 1° zoolang de

(1) Voor de taalgrenslijn in Lotharingen is dit vooral de stelling van H. WITTE, die in zijn bespreking over Germ. Volkserbe in *Zs. f. Nf. XIV* (1938), 206-17, afwijzend staat tegenover de door PETRI verdedigde stellingen.

(2) GAMILLSCHEG's enge verklaring van de dubbel-vormen in het taalgrensgebied (zie zijn kaartje 12 in G. S., 166 !) wordt weerlegd door PETRI, *Grundlegung*, 49-50 — vgl. ook LEGROS, op. cit., 212 en 215.

plaatsnamen of hunne bestanddeelen nog tot de levende taal behooren, d. i. nog onvast en nog niet tot onbegrepen formules verward zijn ; 2° verder is vereischt dat zij voorkomen in een gebied waar menschen die een verschillende taal spreken in voldoende aantal samenwonen, zoodat er tusschen beiden een werkelijke wisselwerking kan bestaan.

„Uebersetzungspaare” of „Doppelnamen” kunnen *blijven bestaan*, indien de tweede voorwaarde die noodzakelijk geacht wordt voor hun ontstaan, niet gewijzigd wordt, d. i. indien de tweetaligheid niet ophoudt. Dit laatste nu wordt verwezenlijkt in twee gevallen : 1° gewoonlijk in de taalgrenszone ; 2° bij uitzondering voor plaatsnamenparen die niet te ver van de taalgrenslijn verwijderd zijn, zoodat zij voor de beide taalgemeenschappen een aanzienlijke beteekenis kunnen behouden of verkrijgen.

Aldus onderzoekt PETRI de mogelijkheden van het ontstaan en het blijven bestaan van de „Uebersetzungspaare” 1° in de taalgrenszone, 2° in het binnenland.

1. De verklaring van de gelijkmaking in de taalgrenszone.

Uit het bovenstaande overzicht is gebleken dat „Doppelnamen” in geen enkele afdeeling van de Germ.-Rom. taalgrens totaal ontbreken, maar dat zij aan de taalgrens in Zwitserland en in het westelijk gedeelte van de Vlaamsch-Waalsche taalgrens uiterst schaarsch zijn. Hoe kan men dit feit verklaren?

Indien het ontstaan van „Doppelnamen” afhankelijk is van een min of meer gelijkmatige vermenging van Germanen en Romanen in de periode toen de bewuste bestanddeelen nog levend waren en dus vrij konden uitgewisseld en vertaald worden, dan kan men er in Zwitserland geen vinden, zoo betoogt PETRI, omdat de germaniseering er in

de huidige taalgrenszone té oppervlakkig was in den landname-tijd. In het Belgisch taalgrensgebied kunnen er eveneens niet veel pln.-paren door vertaling ontstaan zijn, omdat de germaniseering er omgekeerd te diep was doorgedrongen.

M. a. w. toen de gelijkmaking, steeds zooals PETRI deze beperkt, optrad en „Uebersetzungspaare” ontstonden, waren de Romaansche plaatsnamen in Zwitserland reeds verstard en daarom werden zij door de later inwijkende Duitschers niet meer vertaald, maar eenvoudig geassimileerd; in de taalgrenszone in België daarentegen waren de Germaansche plaatsnamen reeds echte eigennamen geworden vooraleer de herromaniseering er werkzaam werd en daarom werden zij insgelijks niet meer vertaald, doch alleen overgenomen, mits de noodige phonetische aanpassingen.

Het bewijs van deze laatste stelling ziet PETRI natuurlijk in het feit dat onmiddellijk bezuiden de huidige taalgrens in België talrijke Germ. pln. voorkomen: het is niet verwonderlijk dat tegenover de „honderden Germaansche pln. in Zuid-Brabant” (PETRI, 735) en tegenover de „duizenden geografische en topografische namen van Germaanschen oorsprong bezuiden de XIIIe eeuwse taalgrens in Artesië” (PETRI, 737), in de daarmee overeenstemmende taalgrensfragmenten slechts enkele Germ.-Rom. pln.-paren uit de kolonisatie-periode te vinden zijn. Inderdaad, tusschen het oorspronkelijk aantal der Germaansche plaatsnamen en het aantal der vertaalde pln.-paren moet er een onrechtstreeksche verhouding bestaan, want hoe meer Germ. pln. gedurende de tijdelijke geheele germaniseering van het taalgrensgebied tot onbegrepen eigennamen verstarren, des te kleiner is de kans dat zij door de overgebleven Romanen of bij de herromaniseering vertaald worden.

Omdat de vermenging van Germaansch- en Romaansch-

sprekende menschen in onze taalgrenszonè jonger is dan de periode waarin de oude nederzettingnamen kunnen vertaald worden, daarom werden deze laatste naderhand enkel overgenomen, zoodat er „Entlehnungspaare” ontstonden. Deze zouden dus in onze gebieden veel talrijker moeten zijn dan de „Uebersetzungspaare”, maar omdat het ontstaan van „Entlehnungspaare” chronologisch niet nauwkeurig genoeg kan worden bepaald, heeft PETRI deze in zijn „Germanisches Volkserbe”, voor het taalgrensgebied althans, uitgesloten als bewijsplaatsen voor de gelijkmaking. Meteen ontbreekt daardoor echter een contrôlemiddel ten opzichte van de bevestiging dat het Vlaamsch-Waalsch, met het Zwitsersch taalgrensgebied, een uitzondering vormt op het stuk van den „Ortsnamenausgleich”.

* * *

Voor de vertaling van plaatsnamen zouden dus de verhoudingen van de bevolking in den tijd na de kolonisatie niet gunstig geweest zijn. Indien men dit vooropstelt, moet men ook aannemen dat in de Belgische taalgrenszone de oorspronkelijke toestand, wat de vertaalde pln.-paren betreft, bewaard is gebleven en dat de „Doppelnamen” dus in dit bijzonder geval geen relicten zijn, doch dit druischt in tegen de straks te verdedigen interpretatie.

Het is verder duidelijk dat deze verklaring voor het klein aantal vertaalde pln.-paren in ons taalgrensgebied alleen dan kan steek houden, indien het vooraf als bewezen kan gelden dat er bezuiden de huidige taalgrenslijn, althans van Brabant tot aan de kust, niet een gemengde, maar een tijdelijk sterk overwegend Germaansche taalgrenszone (1) heeft bestaan. Dit is een gegronde stelling

(1) Ik onderlijn uitdrukkelijk dat het hier alleen gaat om een min of meer breede tijdelijk gegermaniseerde taalgrenszone en niet

die ook reeds door oudere taalgrensvorschers onder oogen werd gezien : wat N.-Frankrijk betreft, zal men er na de studie van KURTH's *Front. ling.* niet meer aan twifelen dat de Canche eens de grens geweest is van het Germaansch nederzettingsgebied en wat Zuid-Brabant aangaat, schreef onlangs nog J. LINDEMANS : „wij mogen aannemen dat het geheele bewoonde gedeelte van het huidige Waalsch-Brabant eenmaal Germaansch is geweest... De dunheid echter van de bevolking aldaar was niet bestand tegen een herromaniseering van het Zuiden uit. In de 10e eeuw, denklijk wegens het belang van Nijvel als cultureel centrum, drong dit proces een heel eind dieper naar 't Noorden toe dan de huidige taalgrens. In de 11e eeuw stabiliseert zich de taalgrens ongeveer op de thans nog bestaande lijn" (1).

Indien men ook voor de tusschen Noord-Frankrijk en Brabant liggende taalgrensgebieden het bewijs kon leveren dat de taalgrenslijn er werkelijk over een zekeren afstand is verschoven, dan zou de bovenstaande verklaring van de weinig talrijke door vertaling ontstane pln.-paren inderdaad de gewenschte basis krijgen...

Maar meteen mag men dan ook geen bewijs voor de gegrondheid van de nieuwe taalgrenstheorie zoeken in de gelijkmaking (= vertaling) zooals deze laatste zich in de huidige taalgrenszone manifesteert ; want men vervalt

om een „overwegend Germaansch Noord-Gallië", een constructie die ik, met E. LEGROS in zijn reeds dikwijls vermeld opstel, als totaal denkbeeldig beschouw ! Vgl. thans ook J. WARLAND, *Bild und Bildung der germanisch-romanischen Sprachgrenze in Belgien* in : *Album R. Verdeyen (Bruxelles-Den Haag, 1943)*, blz. 387-98.

Ondanks de door LEGROS, op. cit. 200, voetnoot 1, medegedeelde citaten, meen ik anderdeels de opvattingen van de bedoelde geleerden genoegzaam te kennen om, waarheidshalve, te kunnen bevestigen dat de terecht gewraakte passussen, hunne algemeene stelling verkeerd weergeven. Men vgl. ook PETRI, *Grundlegung*, 49.

(1) J. LINDEMANS, op. cit., 16-17.

in een al te duidelijke kringredeneering, indien men door de gelijkmaking wil bewijzen dat de taalgrenslijn het eindresultaat is van een verovering door het Romaansch van een tijdelijk gegermaniseerd gebied en indien men terzelfder tijd de zeer beperkte werking van de gelijkmaking in de taalgrenszone niet anders kán verklaren dan door een te diepgaande germaniseering aldaar!

Uit het feit nu dat de gelijkmaking door vertaling in bepaalde fragmenten van de Germaansch-Romaansche taalgrens slechts sporadisch is opgetreden en dus niet veel sporen kan nagelaten hebben, zal men nog niet mogen afleiden dat het verschijnsel als dusdanig geen rol heeft gespeeld in gebieden die buiten de eigenlijke taalgrenszone liggen.

De vaststellingen en beschouwingen van PETRI omtrent de werking van den „Ortsnamenausgleich” buiten het taalgrensgebied moeten onrechtstreeks het bewijs leveren dat de verklaring van het klein aantal „Uebersetzungspaare” in de huidige Vlaamsch-Waalsche taalgrenszone gegrond is.

2. De gelijkmaking in het Noorden van Gallië.

De bewijsplaatsen voor de werking van de gelijkmaking in de toponymie buiten de taalgrenszone, die PETRI blz. 749-55 aanhaalt, moeten eveneens vooraf kritisch worden bekeken. Het naslaan van GAMILLSCHEG's G. S. zal ook hier, om etymologische redenen, een deel van de voorbeelden als onbruikbaar doen wegvallen en bovendien zal men bij historische vormen die taalkundig in orde zijn, steeds moeten rekening houden met de willekeurige vertalingen van de oorkondenschrijvers, die naast plumpe latiniseeringen ook kunstmatige Germaansche vormen hebben kunnen scheppen. Beide elementen van onzekerheid zijn ook PETRI niet ontgaan waar hij beroep doet op

de „toponymische Einzelforschung, die auf diesem Gebiet meist allein zu einem sicheren Urteil befugt ist” (PETRI, 755).

Laten wij echter nog eens het twijfelachtige en het verkeerde in het beperkte materiaal dat aangeboden wordt ter zijde, om na te gaan wat men op rekening van de gelijkmaking zou kunnen stellen, om de wijzigingen die de Germaansche inslag in de toponymie van Noord-Gallië kan hebben ondergaan, ietwat nader te bepalen.

Noodzakelijkerwijze blijft iedere schatting op dit stuk ongeveer volledig hypothetisch : hoe zou men inderdaad kunnen uitmaken hoeveel Germaansche pln. ten gevolge van den „Ortsnamenausgleich” verdwenen zijn, als men niet weet in welke verhouding zij gestaan hebben tegenover de vóór-Romaansche en de Romaansche? (1) PETRI heeft er zelf op gewezen dat wij hier „an die Erkenntnisgrenzen der heutigen Ortsnamenforschung rühren” (G. V., 756) en dat het onmogelijk is „den Umfang des in Wallonien und Nordfrankreich wirksam gewesenen Namensausgleichs auch nur annähernd abschätzen zu wollen” (Grundlegung, 23), doch niettemin poogt hij, steunend op 1° de *-(i)acum*-namen met een Germ. psn., 2° de *-weiler*-namen met een Germ. appellativum als eerste bestanddeel, de gelijkmaking in het binnenland te bewijzen.

Het gaat natuurlijk niet op alle plaatsnamen waarin een Germ. psn. en een Rom. grondwoord schuilen, te beschouwen als „Ausgleichsformen”, als oorspronkelijk volledig Germaansche pln., waarvan het tweede bestanddeel door een Gallo-Lat. *-(i)acum*, of *-villare* > *-villers*, zou vervangen geworden zijn (2). Ook de oude hypothese van A. SCHIBER

(1) Vgl. LEGROS, op. cit., 219-20 : ... „on ne peut dissenter du nivellement toponymique qu'en restant dans de prudentes généralités”.

(2) Vgl. hierover echter de opvatting van E. EKWALL in het IIe deel van deze studie, blz. 61.

dat pln. van het type Germ. psn. + *-court*, *-ville*, enz. in Gallië zgn. Germaansche „Herrensiedlungen” zouden voorstellen, vindt sinds lang geen bijval meer, omdat die pln. vooreerst te talrijk zijn en vervolgens omdat van het oogenblik af dat de *-villers*-namen in het westelijk Frankrijk ontstaan zijn (6-8e eeuw), de mode Germaansche namen te dragen ook bij de Romanen zoo algemeen ingang gevonden had; dat uit de persoonsnamen geen enkel ethnisch onderscheid meer kan worden afgeleid.

Bij de *-(i)acum*-namen moet men echter rekening houden met het feit dat zij ontstaan zijn in een periode toen de mode van de Germaansche namen waarschijnlijk nog niet zoo algemeen verspreid was : het is mogelijk dat een bepaald aantal Germ. psn. + *-(i)acum*-namen „ausgeglichen” plaatsnamen zijn, waarin *-(i)acum*, het oorspronkelijke afleidingssuffix *-ingen* heeft vervangen.

Dat dit met de werkelijkheid kan overeenstemmen bewijzen vooreerst de talrijke reeds behandelde „Doppelnamen” met *-(i)acum* : *-ingen* in verschillende taalgrensgebieden en vervolgens een aantal voorbeelden uit het Loire-gebied (PETRI, G. V., 751 naar GAMILLSCHEG, R. G. I, 68), waarin *-ingen* > *-anges* naast *-(i)acum* bij hetzelfde bepalend bestanddeel in pln. als Patinges, dép. Guerche : **Pattiniacum*, 881 *Patiniacense* ; 1036, *Patingia* (R. G. I, 69) voorkomt. Deze substitutie is in feite voor de hand liggend omdat niet alleen *-ingen* en *-(i)acum* beide dezelfde beteekenis hadden (nl. samenhoorigheid met persoon of voorwerp in het eerste lid), maar ook omdat deze bestanddeelen fonetisch niet scherp gescheiden zijn gebleven (1).

(1) Over de verhouding tusschen *-ingen* en *-acum* noteert PETRI, 760 dat „die Uebergänge tatsächlich fließend (sind)”. Het is typisch dat voor de Rijnlandsche *-(i)acum* (> *ich*) en *-ingen*-namen W. KASPERS (Die *-acum*-Ortsnamen des Rheinlandes. Halle a. S. 1911,

Vervolgens zou ook de verspreiding van de pln. samengesteld uit een Germ. psn. + *-(i)acum* in Noord-Frankrijk er kunnen op wijzen dat zij ontstaan zijn door en ten tijde van den eersten terugstoot van het Romaansch : blijkens PETRI's (schematische) kaart 27 (op blz. 757) komen zij niet voor in de later gekoloniseerde gebieden en ook niet in de onmiddellijke nabijheid van de taalgrens waar deze verschoven is (Artesië, Brabant — maar niet in Henegouwen !). De *-(i)acum*-namen liggen verder ten opzichte van de geromaniseerde Wgm. *-ingen* (> *-ange*, *-enge*)-namen (1), die langs het N. en het N. O. een kring vormen langs de grens van het Frankrijk van Chlodovech (2), minder duidelijk in relict-zones.

Ten slotte kan men ook een argument vinden in het feit dat reeds door C. G. ROLAND werd opgemerkt, nl. dat voor de Romaansche *-(i)acum*-namen parallelle pln. op *-ingen* en *-ingheim* bestaan in het Germaansch taalgebied (3).

Op grond van deze verschillende argumenten meent PETRI dat een niet nader te bepalen aantal *-(i)acum*-namen met Germ. psn. als bepalend bestanddeel, vooral in de gebieden ten N. van de Seine, door „Ausgleich” ontstaan zijn en dat zij in het bijzonder de oudste laag vormen van de Germaansche pln. die door de romanisering werden aangetast (G. V., 759 ; Grundlegung, 55).

blz. 32 e. v.) betoogd heeft dat *-ingen*, door syncope van de *n*, tot *ich* kan worden, terwijl omgekeerd H. WITTE in zijn reeds vermelde bespreking meent dat de afwisseling ook kan verklaard worden door een eenvoudige assimilatie (*-(i)acum* > *-icha* > *-ingen*), wat PETRI, Grundlegung, 54-55, voetnoot 104a als niet-bewezen beschouwt.

(1) Zie kaarten 19 op blz. 662 in G. V. of 12 op blz. 109 in W. VON WARTBURG's Die Entstehung der romanischen Völker (*Halle à S.*, 1939).

(2) W. VON WARTBURG, op. cit., 108.

(3) C. G. ROLAND, Toponymie namuroise (*Ann. Soc. Arch. Namur XXIII*). *Namur*, 1899, geeft bij de bespreking van de met *-(i)acum* afgeleide pln. (blz. 380 e. v.) vaak Germaansche tegenhangers op *-ingen* aan.

De tweede, jongere golf van de „Rückromanisierung” is die welke bepaalde plaatsnamen van het type der *weiler*-namen heeft doen ontstaan. In deze klasse is het echter niet mogelijk uit te maken welke plaatsnamen met een Germaanschen psn. als eerste lid (de zgn. *Avricourt*-namen van GAMILSCHEG) wijzen op nederzettingen van Romanen die een Germaanschen naam dragen en welke andere door de gelijkmaking van oorspronkelijke Germ. pln. (door substitutie dus van *-ville*, *-villers*, *-court*, enz. aan een Germ. grondwoord of afleidingssuffix *-ingen*, *-heim*, *-dorf*, enz.) kunnen verklaard worden. Indien men ook de tweede mogelijkheid niet mag uitsluiten, toch blijft elke schatting louter hypothetisch en zal men met W. VON WARTBURG (1) de *Avricourt*-namen als onbruikbaar beschouwen om den aard van de Germaansche landname te bepalen.

Een veel grootere bewijskracht hebben echter die *weiler*-namen waarvan het eerste bestanddeel niet een Germ. psn., maar wel een Germ. appellativum is. Deze zijn echter niet zeer talrijk : uit de door PETRI (G. V., 752-53) aangehaalde voorbeelden zullen er weer een deel wegvallen vermits, naar het eigen oordeel van den auteur, „nicht alle diese Etymologien gleich überzeugend (sind)”.

Aldus hecht PETRI, blz. 753, een bijzondere beteekenis aan het voorbeeld van Horville (cant. Gondrecourt, dép. Meuse). Deze plaats wordt in een oorkonde van Otto den Groote geheeten : 965, *Haveringi villa in comitatu Hornensi*. Daar een Germ. psn. *Havering* niet „belegt” is, zoekt PETRI een etymologische verklaring uit een soortnaam *haver*, wsch. „wilde eschboom” en betoogt hij dat „in diesem Falle eine pleonastische ON-Ausgleichung von *-ingen* > *-ville* vorliegt” (G. V., 359), en dat men Horville als een tegenhanger van een Germaanschen *-ingheim*-naam kan beschouwen.

GAMILSCHEG aanvaardt dat in de toponomastiek van Noord-Frankrijk persoonsnamen als pln. voorkomen (G. S., 30 e. v., maar

(1) W. VON WARTBURG, op. cit., 107.

contra PETRI G. V., 644) en dat dit in het bijzonder voor *-ing*-namen, waarin dit bestanddeel geen eigen beteekenis meer heeft, het geval is. *Haveringi villa* > Horville, is volgens G. S., 32 een gewone *Avricourt*-naam en GAMILLSCHEG ziet daarin denzelfden naam als in Avrent (dép. Somme, 1159 *Avrenc*, *Averenc*) en in een tweede Avrent (cant. Montreuil, 1159 *Avrench* (cfr G. V., 233), 1252 *Avrenc*, dien hij terugleidt tot een Germ. psn.* *Abering*, vgl. met Frank. *aber* „kräftig” (R. G. I, 68 ; 57). Het goed recht van GAMILLSCHEG sing. *-ing*-namen (psn. die pln. worden) te reconstrueeren en te scheiden van de gewone plur. *-ingas*-vormen, bestrijdt FRINGS in zijn bespreking over R. G. in *Anz.* LV (1936), 18, doch het schijnt ons toch de eenvoudigste oplossing *Haveringi villa* te beschouwen als een patronymische vorming, ook al kent men geen *Havering*.

De cartografische bewerking van de *-weiler*-namen (zie kaart G. V., 706), vergeleken met de schematische voorstelling van de *-acum*-namen, bewijst dat de verspreiding van beide types niet dezelfde is, maar dat zij elkaar veeleer aanvullen : de *-court*, *-ville*, *-villers*-namen die talrijker zijn dan de *-(i)acum*-namen, vertoonen inderdaad een sterke concentratie in verschillende gebieden waar de eerste ontbreken.

Het sterkste argument voor de stelling dat de *-weiler*-namen zich verspreid hebben door een 1° jongere en 2° een sterkere golf van de romaniseering, meent PETRI te kunnen vinden in de „Uebersetzungspaare” die in het taalgrensgebied bewaard gebleven zijn.

Dat de *-weiler*-namen een jongere taalkundige laag vormen tegenover de *-(i)acum*-namen, blijkt uit het feit dat in de taalgrensstrook van Lotharingen dezelfde Germaansche *-ingen*-namen, die in hoofdzaak Rom. tegenhangers op *-acum* hebben, ook *-ville* en *-court* aanwijzen. Daar de nederzettingen met *-ingen*-namen in het eene geval niet ouder of jonger zijn dan in het andere, moeten de Romaansche *-acum*-namen de oudste, de *-ville*/*-court*-namen de jongere „Ausgleichsformen” voorstellen.

De expansiekracht van het bestanddeel *-weiler*, dat opgekomen is in de Westfrankische toponymie van den Merovingischen tijd, moet in oostelijke richting wel groot geweest zijn, vermits *-weiler* op de Germaansche zijde van de huidige taalgrenslijn kon doordringen en er zelfs oudere Germaansche bestanddeelen, zooals *-heim* (Uhrweiler, 784 *Uhrenhaim*, PETRI, G. V., 753), heeft kunnen verdringen. In deze „Umbenennungen” vermoedt PETRI den laatsten golfslag van de Fransche nivelleeringstendenz.

De Germaansche inslag in de toponymie van de noordelijke Romania werd dus na den landname-tijd, volgens de voorstelling van PETRI, in twee op elkaar volgende fasen, die chronologisch natuurlijk niet te scheiden zijn, geabsorbeerd. Deze nivelleering gebeurde kultuurdynamisch : zij ging uit van de stedelijke centra van de Romania, die als politieke, religieuse en kultureele middenpunten de Middellandsche-Zee-beschaving het levendigst bewaard hadden. In de steden is de taalkundige assimilatie van de Franken het vlugst gebeurd en samengaande daarmee werden ook in de omgeving van de steden de Germaansche plaatsnamen het eerst en het grondigst „ausgeräumt”. In de randgebieden en de relictzones van de Romania daarentegen, die het verst van het centrum verwijderd waren en die bovendien ruggesteun vonden bij het Germaansche „Hinterland”, bleef de oorspronkelijke toestand, ook op toponymisch gebied langer bewaard. Uit de gelijkmaking zooals deze zich in de meeste taalgrensgebieden het laatst voltrekt, kan men leeren op welke wijze de Germaansche inslag in de toponymie van het binnenland werd uitgeschakeld.

* * *

Na de bovenstaande ontleding van de gelijkmakings-theorie, zooals zij door PETRI wordt voorgestaan, zal men

eerder geneigd zijn de vraag waarvan wij uitgegaan zijn, nl. in hoever men den invloed van de gelijkmaking in Noord-Gallië kan bewijzen, negatief te beantwoorden, zolang als men niet zal kunnen steunen op talrijker tastbare bewijsplaatsen.

Ongetwijfeld kan men de hypothese aanvaarden dat het Germaansch superstraat in de toponymie van Noord-Frankrijk — waarvan men echter wel nooit met zekerheid den omvang zal kunnen bepalen — „durch bewusste Uebersetzung der übersetzbaren Bestandteile des fremden Namenguts” (PETRI, G. V., 764), in een niet nader te bepalen mate werd verminderd. Maar herhaaldelijk werd vastgesteld dat vertaling tegenover assimilatie een uitsondering vormt en dat het verschijnsel van de gelijkmaking ongetwijfeld ruimer moet worden opgevat om er de uitwerking te kunnen van afwegen. Wij willen dit nog eens aantonen door een onderzoek over den invloed van de romaniseering in de toponymie van enkele Z.-O.-Brabantische taalgrensgemeenten.

II. DE VERWAALSCHING VAN HEILISSEM EN ZITTERT-LUMMEN EN DE „ORTSNAMENAUSGLEICH”

Wanneer de huidige Vlaamsch-Waalsche taalgrenslin den N.-Westelijken uitlooper van de provincie Luik verlaat, scheidt zij in het Z. O. van de provincie Brabant de Waalsche gemeenten Neer- en Opheilsem en Zétrud-Lumay (Vla. Zittert-Lummen) van de Vlaamsche punten Ezemaal, Goetsenhoven en Outgaarden.

Het is bekend dat de huidige scheidingslijn tusschen de volkstalen in dit gebied allerminst oorspronkelijk is en dat, langs de taalgrenslin in Oost-Brabant, het Romaansch gedurende den modernen tijd ten minste één gemeente op het Germaansch heeft veroverd, zooals op de taalgrenskaart van G. KURTH duidelijk te zien is.

De oorzaken van deze verschuiving der taalgrenslin in Brabant, werden nog niet in het bijzonder onderzocht, maar het is een feit dat de stabiliteit van de taalgrens in Limburg en Vlaanderen sinds de XIIIe eeuw, afsteekt tegenover hare onstandvastigheid in Brabant, „comme si la marée wallonne y voulait entamer le rivage germanique”, zooals KURTH het dichterlijk — of misschien reeds kultuurdynamisch — in zijn *Frontière linguistique* (I, 143-44) uitgedrukt heeft.

Sinds wanneer dagteekent dan de verwaalsching van Heilsem en Zittert-Lummen? Afgaande op de taal der veldnamen van Neer- en Opheilsem schrijft KURTH : „l'un et l'autre étaient flamands au XIVE siècle et encore beaucoup plus tard”. Twee feiten, die KURTH ontleent aan A. WAUTERS (1), bewijzen dat de verwaalsching moet

(1) A. WAUTERS, *Géographie et histoire des communes belges. Arr. de Louvain, Canton de Tirlemont II* (*Brux.*, 1875), Neerheilsem blz. 77-92 ; Opheilsem, blz. 93-122.

gebeurd zijn tusschen het jaar 1367, toen de schepenbank van Neerheilisseem voor het opmaken harer akten het Latijn verving door het Vlaamsch en tusschen het jaar 1764, toen de besluiten van een publieke vergadering van de inwoners der gemeente in het Fransch werden te boek gesteld. Gelijklopend stelt KURTH vast dat de Romaansche plaatsnamen talrijker voorkomen omstreeks het einde van de XVIIe eeuw.

Nadere bijzonderheden over den datum van de verwaalsching van de gemeenten Op- en Neerheilisseem ontleenen wij aan de dissertatie van M. MAES (waarover verder), waarin betoogd wordt dat de taalverandering geleidelijk gebeurd is, „maar op doordrijvende wijze op het einde van de XVIIe en in het begin van de XVIIIe eeuw”. Omstreeks 1650 kan er nog geen sprake zijn van Waalsche gemeenten — omstreeks 1750 is de romaniseering een volledige feit. Dit laatste blijkt uit de schepenakten van de gemeente en vervolgens uit een dagboek dat op de pastorie van Neerheilisseem gehouden werd en waarin opgeteekend staat dat van 1720 af de pastoor van Neerheilisseem sermoenen in het Fransch hield, terwijl hij nog catechismusles gaf in de twee talen.

Over de oorzaken van de verwaalsching van Heilisseem zijn wij eenigszins ingelicht door een bijdrage van C. BUVÉ, Een strijd op de taalgrens tijdens de 17-18de eeuw (1).

De nabijheid van het Walenland moest bij de inwoners van Heilisseem noodzakelijkerwijze de tweetaligheid bevorderen, zoo meent BUVÉ, maar de belangrijkste reden van de verwaalsching ziet S. in de systematische verfransching van de oude (gesticht ca. 1124) Praemonstratenser abdij

(1) *Hand. Congr. Davidsfonds (te Antwerpen) 1912*, blz. 144-51 — overgedrukt in *Taalgrens I (1929)*, 10-13.

van Heilisseem, die vooral van 1557 af werd doorgevoerd. Van dit jaar af tot aan hare afschaffing ten tijde van de Fransche Omwenteling hebben 12 abten de abdij bestuurd en onder deze 12 is er slechts één enkele Vlaming geweest. Het schijnt dat vooral gedurende de XVIIIe eeuw de taalsrijd den kloosterlijken vrede heeft gestoord : in het verslag van de commissarissen over de verkiezing van den abt Milon de Fossez in 1734 wordt voorgesteld den Vlaamschen kandidaat tot de abtswaardigheid te verheffen, omdat het duidelijk is dat de Walen hun eigen kandidaat alleen gekozen hebben dank zij hunne numerieke meerderheid (1).

Hoe heeft de verfransching van de abdij de verwaalsching van hare omgeving voor gevolg gehad? BUVÉ wijst hierbij op de volgende omstandigheden : 1° de provisor belast met de administratie van de talrijke goederen der abdij die in het Vlaamsche land gelegen waren, was doorgaans een Waal ; 2° de 20 of 25 monniken die gedurende de XVIIe eeuw in het klooster verbleven, waren in meerderheid Walen en op deze wijze hoorden de knechten, meiden, werklieden en alle menschen die van de abdij leefden, enkel Fransch spreken ; 3° de drie groote abdijschouwen werden verhuurd aan familieleden van de monniken, zoodat de pachter en zijn huishouding Waalsche koloniën stichtten in de gemeente ; 4° de abt was de wereldlijke heer van de twee gemeenten en hij benoemde de schepenen en den griffier, zoodat de akten dikwijls in het Fransch opgesteld werden wanneer het rechtsgeding in het Vlaamsch gehouden werd ; 5° de parochie-kerken die van de abdij afhingen ondergingen op hunne beurt, haren invloed...

Indien naar onze meening de abdij alleen de verwaalsching niet kan verklaren, toch is het duidelijk dat ook hier de taalverandering voor een groot deel het gevolg is

(1) Zie C. BUVÉ, op. cit., 147-51.

van kultureele invloeden die uitgaan van een bepaalde klasse die de politieke en economische macht bezit en die nagevolgd wordt. M. MAES heeft er in zijn dissertatie ook terecht den nadruk op gelegd dat de Vlamingen in de taalgrensstreek het Waalsch dialect en zelfs het Fransch veel gemakkelijker leeren spreken dan de Walen het Vlaamsch en KURTH verkondigde een diepe waarheid toen hij schreef : „c'est le peuple qui sait les deux langues qui finira, un jour, par ne plus parler la sienne" (Front. ling. II, 5).

Wij kunnen hier de kwestie van de taalgrensverschuivingen niet verder onderzoeken (1), hoe interessant ze ook weze, want het komt er hier alleen op aan met zekerheid vast te stellen dat Heilisseem, na een lange periode van tweetaligheid, verwaalscht werd van 1700-1750 af. Sindsdien is de taaltoestand in deze gemeenten ongewijzigd blijven voortbestaan (2), alhoewel Heilisseem ten tijde van het Vereenigd Koninkrijk der Nederlanden, naar het schijnt ten gevolge van een administratieve vergissing, bij het Vlaamsch arrondissement Leuven ingelijfd bleef (3).

Over de verwaalsching van Zittert-Lummen zijn we minder goed ingelicht, maar zij is alleszins later gebeurd dan deze van Heilisseem. Behoudens het toponymisch argument voor deze stelling, ontleent KURTH (Front. ling., 152-54) aan A. WAUTERS (4), het historisch feit dat in 1743

(1) Bij de studie van de taalverandering houde men steeds op het oog wat F. STEINBACH, *Studien*, 151-58, daarover geschreven heeft.

(2) Indien bij de Fransche taalgrensenquête van omstreeks 1806, waarvan COQUEBERT DE MONTBRET de animator is geweest, Open Neerheilisseem nog als Vlaamsche gemeenten werden opgegeven, berust dit blijkbaar op een vergissing. Zie hierover H. DRAYE, *De Studie van de Vlaamsch-Waalsche taalgrenslin in België. Leuven-Brussel*, 1942, blz. 3 e. v.

(3) Zie hierover *ibid.*, blz. 12-13.

(4) A. WAUTERS, *op. cit.*, 140-59.

inwoners van Zittert-Lummen in een rechtsgeding over hunne cijnsrechten de Franschtalige procedure eischten, terwijl de andere partij beweerde dat het Vlaamsch de taal der gemeente was. Daaruit leidt KURTH af dat de Fransche taal op dit oogenblik overwegend geworden was te Zittert-Lummen, maar dat het Vlaamsch er nog niet heelemaal verdwenen was.

Samenvattend kunnen wij dus besluiten dat de verwaalsching van Heilisseem en Zittert-Lummen sinds ongeveer 200 jaar haar beslag gekregen heeft.

Welk is de weerslag van deze jonge verwaalsching geweest in de toponymie van deze gemeenten, aldus luidt de vraag die wij thans willen onderzoeken, of : hoe werden de oorspronkelijke Vlaamsche plaatsnamen behandeld of „gelijkgemaakt”?

In de nog onuitgegeven doctorale dissertatie van M. MAES, Toponymie van Zittert-Lummen, Op- en Neerheilisseem en Outgaarden (*Leuven*, 1929) die op het Instituut voor Vlaamsche Toponymie te Leuven berust, werden de historische vormen van alle plaats- en veldnamen samengebracht en cartografisch bewerkt. In samenwerking met Dr E. LEGROS. (Luik) — wien ik om zijne waardevolle en hartelijke hulp hier nogmaals mijn zeer oprechten dank betuig — en met de medewerking van bevoegde inwoners van de betrokken plaatsen : Drs G. LURQUIN (Opheilisseem), E. H. R. MOTTIN (Neerheilisseem) en Heer CH. FRANCAERT (Zittert-Lummen), die mij ook zeer tot dank verplicht hebben — werd de historische Vlaamsche toponymie vergeleken met de huidige levende Waalsche toponomastiek van deze gemeenten.

Men zal nooit te veel nadruk kunnen leggen op de noodzakelijkheid de historisch overgeleverde vormen te verge-

lijken met de levende, gebruikelijke namen (1), want, vooral in de kwestie die ons hier bezighoudt, is dit het eenige middel om gedeeltelijk te ontsnappen aan het gevaar een theoretische gelijkmaking te construeeren op de kunstmatige vertalingen van de scribenten die in vele gevallen bevoegd waren — of meenden te zijn — om de namen van velden en bosschen, hofsteden en wegen, die zij moesten te boek stellen, te vertalen in- of aan te passen aan hun eigen taal. Kunstmatig vervormde historische pln. zullen in de meeste gevallen wel niet buiten de schrijfkamer zijn gedrongen en wanneer men de thans nog gebruikelijke plaatsnamen als uitgangspunt neemt, zal men ze grootendeels kunnen uitschakelen.

Te scheiden hiervan is natuurlijk het feit, dat een zeker percentage van de vervormde of vertaalde pln. een geleerden, administratieven of officieelen oorsprong kunnen hebben : men denke slechts aan sommige vertaalde moderne straatnamen in onze door tweetaligheid aangevreten Vlaamsche steden, die toch in bepaalde gevallen ingang hebben gevonden bij de taalgemeenschap. Vooral op het platteland zijn dit echter uitzonderingen en bovendien kunnen zij ons niet te zeer verontrusten, vermits juist het feit dat het volk ze overneemt, bewijst dat zij in het taal-milieu passen, al zijn ze ook de uitvinding van een geleerden enkeling.

De vergelijking tusschen de historisch-Vlaamsche en de actueel-Waalsche plaatsnamen van de bovenvermelde gemeenten wijst uit :

- 1° dat Vlaamsche namen zijn blijven bestaan in het gewijzigd taalmilieu waaraan zij werden aangepast ;
- 2° dat Vlaamsche plaats- en veldnamen verdwenen zijn omdat zij *a*) juist, *b*) foutief vertaald werden ;

(1) Men leze hierover b. v. de jongste reeds vermelde bijdragen van J. HAUST.

3° dat talrijke Vlaamsche namen zonder meer verdwenen zijn, ook omdat zij vervangen werden door nieuwe Waalsche namen.

Omgekeerd zijn de huidige Waalsche plaatsnamen dus :

1° assimilaties van Vlaamsche plaatsnamen (die niet meer begrepen worden) ;

2° vertalingen van Vlaamsche plaatsnamen ;

3° oorspronkelijke namen, en wel a) voorkomend vóór of b) na de verwaalsching van 1700-1750.

Staven wij vooraf deze verschillende mogelijkheden van gelijkmaking door een keuze van voorbeelden uit het materiaal dat door M. MAES werd samengebracht (1). Volledigheid wordt hierbij natuurlijk niet nagestreefd ; het glossarium van MAES' toponymische monographie bevat voor Zittert-Lummen niet minder dan 291, voor Neerheilisse 438, en voor Opheilisse 313 verschillende oude en nieuwe plaatsnamen, met daarbij telkens de vermelding van al de historische bewijsplaatsen, ontleend aan archiefstukken die soms opklimmen tot in de XIIe eeuw. Wegens plaatsbesparing werden deze bronnen niet opgegeven en ook bij het overdrukken van de geschiedkundige vormen werd een keuze gedaan : hoofddoel is aan te toonen hoe de verschillende hieronder vermelde toponiemen taalkundig werden behandeld bij de verwaalsching en daarom moest uit de excerpten blijken of de pln. voorkomen in Latijnsche, Fransche of Vlaamsche documenten. Aan de taalkundige verklaring van de plaatsnamen zelf werd ook minder aandacht besteed : enkele verwijzingen naar elders geïnterpreteerde plaatsnamen konden volstaan in de zeldzame gevallen waar men zou kunnen twifelen aan het Germaansch karakter van de oorspronkelijke toponiemen.

(1) Men vergelijke ook A. H. VAN DYCK, Vlaamse plaatsnamen te Heilisse. *Vla. Top. Ver., Med. XII* (1936), 45-54.

I.

**Assimilatie van Vlaamsche namen
aan de Waalsche uitspraak.**

Alhoewel wij ons niet onledig hebben gehouden met het aanleggen van een statistiek, meenen wij dat de Vlaamsche plaatsnamen die te Z. L. (= Zittert-Lummen), te N. H. (= Neerheilissem) en te O. H. (= Opheilissem) in een versteenden vorm in het Waalsch werden overgenomen, talrijker zijn dan de Vlaamsche pln. die vertaald werden.

Vertaling was voorzeker bij de meeste der hieronderstaande voorbeelden niet meer mogelijk, omdat ook de Vlaamschsprekende menschen vele van deze pln. niet meer begrepen, zij het omdat de soortnamen die er in schuilen uit de levende taal verdwenen of door de taalkundige ontwikkeling vervormd waren, zij het omdat de werkelijkheid die oorspronkelijk door de namen zinvol werd beschreven, gewijzigd was.

Drie verschillende gezichtspunten kunnen een antwoord geven op de vraag waarom een bepaalde naam niet vertaald, maar geassimileerd werd :

1. De echte, versteende, traditioneel ingewortelde pln. worden in het algemeen niet vertaald, maar ondergaan alleen een fonetische assimilatie (men lette er op dat de Vlaamsche dialectische vorm in de meeste gevallen aan den Waalschen naam ten grondslag ligt).

2. De belangrijkheid van de pln. heeft een onbetwistbaren invloed gehad op hunne taalkundige lotgevallen : namen van gehuchten, rivieren of zelfs uitgestrekte akkerlanden, die algemeen bekend zijn, blijven dank zij de assimilatie behouden. Typisch in dit opzicht is de tegenstelling tusschen *Lummendal* : Wa. *dē lè mēndal* en *Berg tot Lummen* Wa. *a mōt a loūmāy* (zie verder).

3. Ten slotte verklaart ook de topografische ligging

waarom sommige namen bewaard gebleven zijn : voor pln. die aan het thans nog Vlaamsch taalgebied grenzen, schijnt de kans op assimilatie grooter te zijn omdat zij langer ruggesteun vonden bij de Vlaamschsprekende bevolking, ook al werden zij door deze niet meer begrepen.

Aan de hand van deze drie vaststellingen overschouwen wij de hierna volgende voorbeelden :

Vla. ARDEVOORD : Wa. *a adǣvǫr*, gewoonlijk echter *ā dǣvǫr* of *dē l' dǣvǫr* (1) (gehucht van Neerheilisse).

1179, in villa aldenuort ; 1256, Sygerus de audenuort ; 1280-90, adenuort ; 1335, Odenord ; 1403, Nycholai de oudenvoert ; 1426, oudenuort — oedeuort — oedeuourt ; 1547, gel. tavoort — vers ardwort.

Vla. ALTENAKEN : Wa. *al tǣnōk* (gehucht van Hoegaarden).

1385, apud locum dictum Altenae ; 1546, gelegen t' Altena ; 1642, bij altena ; 1654, bij Altenaken ; 1672, tot Altenaecken ; 1679, scitué a Altena ; 1700, sur le caterke entre Autcharde et altena ; 1737, gisant a Altenack ; 1750, située a altinack.

Eigenaardig is de afwisseling Altena : Altenaken.

Vla. BEEKBORNE (-BERG) (-HOF) : Wa. *al bigbǫn* ; *vōy dal* ← (N. H.).

1303, ... in valle versus Betborne — in valle de supra bekeborne ;

(1) De Waalsche plaatsnamen werden opgeteekend door Dr E. LÉGROS in de uitspraak van de plaats zelf, tenzij het anders vermeld wordt.

Voor de schrijfwijze van de klanken die van de gewone Fransche of Waalsche klanken afwijken, gelieve men in het bijzonder te noteeren :

\bar{e} = æ: (lange e, overhellend naar lange a)

\bar{o} = ɔ: (lange o, overhellend naar ou)

\bar{a} = ɒ (lange a, o-achtig gekleurd)

$\bar{æ}$ = œ of, indien niet toonloos, : œ

\bar{e} = ē (genasaleerde *gesloten* e)

\bar{e} = ē̄ (genasaleerde *open* e).

Verder blijft de Fransche of Waalsche grafie behouden voor *ou* = [u] (Duitsche u), *ch* = [ʃ], *tch* = [tʃ], *dj* = [dʒ], enz.

Intervokalische *s* = s, niet z !

1355, supra fontem dictum beeborne ; 1376, supra riuum dictum de beeborre ; 1404, dideric van beeborne ; 1469, opte beeborn-beecke — op de vliete van beebornne ; 1521, le rewe delle beeborne ; 1547, te bieckborne wert ; 1640, iuxta viam euntem al beeck borne ; 1676, den beeckbornenberch ; 1731, desseur le Beek-bonne.

De beekborne is een kleine beek die van Kappendal komt en naar de Geet loopt en die ook *de zouw, de zouw van Kappendal* (zie daar), of *St. Sulpitius Borne* of ten slotte eenvoudig *de Beek* heette.

Vla. BOUCHOUT : Wa. *al boukāt* ; *chavéy dël* — (1) (Z. L.).

1328, in loco dicto boechout ; 1576, gelegen int bouchoudt ; 1593, gisant opt boeckhoudt ; 1622, gisant op de bouckhault ; 1691, gisant en bouchout ; 1714, campagne del bocate ; 1736, ala Boquaete ; 1775, velt genaempt boucaut ; 1776, dans la boukade.

Holle weg leidende naar het vóór de XIVe e. gerooide „beukenhout”, waarvan er op de grens van Lummen en St. Remigius-Geest nog een laatste rest is overgebleven : *lǎ bwè dè nūsō*.

Vla. BRAAKKOUTER : Wa. *lǎ brākāt* (N. H.).

1313, in loco qui d... brake intendens se usque ad culturam de lare... ; 1456, op den brackcauter ; 1606, ... sitas in die brack-cautere ; 1659, in den brackaert ; 1677, dans la brackauter ; 1698, dans la bracade ; 1705, in loco dicto La Braquant ; 1715, en la campagne de la braccaut ; 1771, dans la bracaute.

Vla. HET BROEK : Wa. *dě l' broūk* ; Broekstraat : *vōy dël broūk* (Z. L.).

Vla. broek „moeras” is te Zittert-Lummen als appellativum overgenomen ; in andere Wa. toponiemen is broek versteend : Masc. *á broúk*, HERBILLON, Top Hesbaye liég. blz. 11 — vrouw. *al broúk*, HAUST, D. L. blz. 118.

(1) In het plaatselijk dialect wordt de femininum-vorm *dël* (= de la) soms gebruikt voor den masc. vorm *dè* (= du), evenals *al* (= à la) en *á* [N. H. en O. H.], *ō* (Z. L.) (= au) dikwijls verward worden.

Vla. ELST : Wa. *a ěljǎ* (plaatselijk Fra. : Elgy) (Z. L.).

1580, boven elst in Lummendael ; 1666, gisants audit elst ; 1674, Elgy ; 1732, dans l' campagne d'elgée ; 1737, à Elst — à A(i)lgy ; ± 1750, gisant a Aisle — dans l'algée ; 1776, gissant à Helst.

Gehucht op de grens van Hoegaarden en Lummen : daarom blijft de Vla. vorm naast den Wa. bestaan ; voor den laatsten vgl. Aalst (gehucht van Hoegaarden) Wa. *õrch'* en Ast (gehucht van Goetsenhoven) Wa. *yach*.

Vla. ELZENBOSCH : Wa. *lè zǎbbõs, dē lè* —, *è lè* — (N. H.).

1523, boeuen den elsenborsch ; 1547, elsen boessche — terre gys sand desseur elsenbosse ; 1590, buscum dictum den elsenbosch ; 1611, gisant deseur les elsenborcht ; 1655, gisant deseur les ellesebos — les elsenebos ; 1659, au dessus des elsimbosse ; 1661, 1748, deseur des elsembost.

Van de XVIIe eeuw af wordt de Vlaamsche naam in het Wa. opgevat als een meervoud.

Vla. HON(D)STOEL : Wa. *al lõstoâr* (Z. L.).

1633, gisant vers la hontstoel ; 1647, gel. inde bosdelle bij den honstoel ; 1651, en lieu dit hontstoule ; 1737, la campagne de clotevelt ou honstoel — sur le Honstouille — dans la hustolle ; 1748, ala hontoul ; 1760, velt genaempt houstout.

Veld op de helling van een heuvel : 1576, clottenberch, 1674, clottenbergh ou honstoul — honstoul ou cloteveld.

Voor *Hon(d)s* zie J. LINDEMANS, Plaats- en persoonsnamen in oude cijnsboeken (*Leuven-Brussel*, 1941) blz. 22 — wat is *-stoel*?

Vla. HAM : Wa. *a āmtyǎ* (te Geldenaken en te Lummen *āmtyǎ* ; in het W. van de prov. Luik *hāmtyǎ*) (gehucht v. Opheilissen).

1212, 1280-90, 1292, H de ham ; 1249, curia de Hamteial ; 1263, Hamtial ; 1290, de hamteal ; 1315, ...Hameteal ; 1403, li ville de hameteaul ; 1441, le ville de hamtialz ; 1458, apud hamme.

De werkelijkheid bevestigt de verklaring van MANSION, V. B., 56 : *ham* = „(knie) buiging, ingesloten ruimte” daar

dit gehucht in een sterke kromming van de Geet ligt. Voor den Wa. vorm valt op te merken dat Wa. *hameté* (Luik), *hametia* (Hoei) „hameau” (D. L., 306) in de streek als soortnaam verloren gegaan is : te Hampteau b. v. zegt men *õ ämyă, dèz ämyă* „un hameau, des hameaux”.

Vla. IN DEN IJL : Wa. *al nēl* (N. H.).

1458, 1469, 1530, 1547, in den ijl ; 1539, prope prato inden ydel ; 1605, pratum nostrum iacens in den isle ; 1614, geleghen in die grote yslē ; 1616, in loco dicto eil ; 1626, in loco dicto die yle, indie ijsle ; 1635, jacens in die ijsse ; 1661, in die groote eyl, ijsle ; 1710, ... lants geleghen op die nelle ; 1723, prairie dit la neil.

Dr J. LINDEMANS suggereert mij, waarvoor besten dank, dat misschien *de nijl* (cfr ook de huidige uitspraak?) moet gelezen worden. In dit geval zou men kunnen denken aan de etymologie van J. MANSION, V. B. 117 van de namen *Niel* en *Nijl*-uit Lat. waternaam *nigella* „zwarte beek”, of aan de verklaring van A. CARNOY (*Hand. Com. Top. X* (1936), 59 en *Dict.* 416) uit Mnl. *niel* (te vgl. met Ndl. *vernielen*) „diepte, laagte, laaggelegen grond” (wat bevestigd kan worden door de topographische ligging van *al nēl*, een weiland tusschen de Geet en de *kwade straat, roûw d' ēfēr*) — of is het misschien toch „het ijdele”, „het ledige”?

Vla. KLUIS : Wa. *al klēs, vōy dēl klēs* (Z. L.).

1580, op de Cluyse, beneden de tomme (WAUTERS, Canton Tirlémont II, 5).

Doorwaadbare plaats over de Geet op de scheiding tusschen Lummen en Hoegaarden waar de Vlaamsche en Waalsche straatjongens niet zelden twisten.

Vla. KOUDENBERG : Wa. *a kăbĕrk* (Z. L.).

1522, te cauberghen ; 1576, te couberghe — cauwenberghe ; [1578, in den keijenberch] ; 1617, tot Caberghe ; 1687, cabergh et kaystraet ; 1718, tendant a caebergh ; 1737, gisant a cabercq — au kaut mont, enz.

Vla. KOUTERKEN : Wa. *ō kătrikĕ* (Z. L.).

1576, op cleijn couterken — opt cauterken ; 1636, a la catrique ;

1651, dans la quaterque ; 1698, sur le petit couterke ; 1724, sur le catrick ; 1737, sur le petit catricque — dans la katriket — enz.

Een „kleine kouter”, in tegenstelling met den thans niet meer bekenden 's Heeren kouter (1576, tsheeren couter)?

De Wa. vorm is weer eens overgenomen uit de Vla. dialectische uitspraak *kp.tər*, algemeen bezuiden Tienen.

Vla. KOUTERKEN : Wa. *ā kätrikĕ* (O. H.).

1458, int couterkijn ; 1612, 1617, 1663, enz. in parva cultura (boeken-vorm !) ; 1677, gisant en kauterque — dans le catreken ; 1705, le keterke ; 1718, le caterke.

Onbekend ter plaatse is thans : „het groot kouterken”.

1602, opt groot couterken ; 1611, en la grand cauterken ; 1716, campagne nommée vulgairement la grande katriket ; 1720, 1775, la grand keterket ; 1785, au grand katriquet.

Vla. KWADE DELLE : Wa. *al kōdĕl, vōy dĕl kōdĕl* (Z. L.).

1576, inde quadel — in de quaede delle ; 1585, gisant a quaydel ; 1648, en la kaudelle ; 1738, 1755, la mauvaise vallée (geleerde vertaling !) ; 1747, binnen de codel.

Het topografisch onderzoek bevestigt de juistheid van den naam : de *kōdĕl* is inderdaad een vallei met bouwland van zeer slechte hoedanigheid.

Vla. LAMMERENDRIESCH : Wa. *dĕ l'āmĕndrĭs* (O. H.).

1458, een eusel geheeten den lammerendriesch ; 1631, un coing de lammerendriesch ; 1700, ... prati dicti lamensdrisse ; 1729, au lieu dit lamentrise.

Vla. LOBBAART : Wa. *al lōbōt* (Z. L.).

1576, op den Lobbaart ; 1585, gisant dess. de Lobbart, sur le Loebarden ; 1653, sur la Lobbart ; 1690, sur la Lobaude ; 1737, sur le Lombarde, dans le Lombade, sur de labaute ; 1744, à la lobaute, enz.

Lobbaart = personificatie met suffix aard bij Mnl. *lobbe* „kwab, klomp”, dus „het perceel met de lobbe”.

Vla. LUMMENDAL : Wa. *dĕ lĕ mĕndāl* (Z. L.).

1576, int Lummendael ; 1682, dans le Lummendael ; 1687, dans

le fond de Lumay ; 1737, dans la Lummedael ; 1744, dans la Lummendalle.

Velden ten Z. W. van Elst, nabij de grens van Hoegaarden en ten deele op deze laatste gemeente. De geleerde vertaling van 1687 „fond de Lumay” heeft geen ingang gevonden : Lummendal werd in tegenstelling met Berg tot Lummen [Wa. *a mōt ā loūmāy*] alleen geassimileerd, vooreerst omdat Lummendal op de grens van Hoegaarden ligt en de boeren van deze gemeente er veel land bezitten. Lummendal is geen belangrijke, in het oog vallende pln. ; Mont à Lumay daarentegen is een gehucht dat op de grens ligt van de Waalsche gemeente St.-Remigius-Geest en dus als pln. veel belangrijker is dan zijn tegenhanger.

Vla. MEERHOUT : Wa. *al mērōt* (Piétrain) - *mērāw* of *mērōt* (Opheil.).

Veld op de grens van Opheylissem en Piétrain.

Vla. MEISENBOOM : Wa. *al mēsēboām* (N. H.).

1313, desub meysenboom, versus arborem qui dicitur meischenboem, meischenboem ; 1426, juxta messeboem — messebam — messeban... ; 1527, en lieu condist le meysenboom ; 1533, mieschenboom ; 1652, à la missibome ; 1723, deseur la mysenboom.

Naast *meisenboom* bestond er ook een *meisenpedeke* (1470, dmeijsenpedekijn ; 1590, dat meijschen pedeken ; 1710, piedcente del maisenboom) ; synoniem daarvan is *spijkerpedeke* = de weg die leidde naar een *spiker* of *spijker* (korenschuur) van de abdij.

Als vergelijkingspunten voor dezen pln. kan ik wijzen op een *meysenbempt* te Budingen (1602, den meysch(e)nbeempt — den meysghenbempt ; 1685, den mijeschen bempt ; 1710, den muijsenbempde ; 1749, den meysenbempt ; zie J. THOMAS, Toponymie van Budingen, onuitg. hs. Instit. Vla. Top.) ; een *meisberg* te Landen (1656, een half b. lants gelegen bij meysberge, wsch. echter verschrijving voor *meersberg* ibid. (ca. 1390 e. v., prope mersberg ; 1410, meer(t)sberch ; zie L. LEMKENS, Toponymie van Landen, onuitg. hs.) en een *meisberg*, wijk van Baardegem, waarvoor LINDEMANS, Brab. Pln. IV, 24, geen verklaring geeft.

Het minst onwaarschijnlijk lijkt het in *meisen-*, evenals in Meise (Brussel) (ca. 1170, *Menza* ; 1132, *Meyse* MANSION, V. B. 109) een Lat. prototype *mansus*, Volkslat. ook fem. *mansa* „huis, hofstede” (CARNOY, Dict. 377-78) te zien, dat over Mnl. *mense* tot *meise* ontwikkelde. De beteekenis zou dus zijn : een boom bij - en een pedeke naar een mense van de abdij.

Vla. MEREN : Wa. *dē lè myēr, ô myēr* (Z. L.).

ca. 1600, op de mere ; ca. 1660, gisant op de mer ; 1674, les meres ou hegge (= hagen) ; 1725, entre ses haijes et fossez sur le miere ; 1753, 1761 sur les mierres ; 1776, sur le meer.

Lage weilanden nabij den linker oever van de Geet. Onl. Mnl. *mere* = meer, meersch (MANSION, V. B., 109) ; volgens J. LINDEMANS duidt *meer* in de Brabantsche toponymie echter steeds „een afgemeerd, afzonderlijk geheind stuk” aan.

Meer is een gehucht van Goetsenhoven ; een ander *Meer* ligt onder Meldert (1340, den mere ; 1440, ter meeren ; an XIII, la miere). Uit de naburige pl. : 1681, inde meersche delle (Ezemaal) — 1632, aenden meerpoele (Goetsenhoven) — 1722, int meiredelle velt (Willebringen) blijkt toch dat *meer* het begrip laagliggend, moerassig land niet uitsluit.

Voor den Wa. vorm vgl. Meerdorp (Borgworm) = Wa. *mièrdò* (HAUST, Enq. dial., 38).

Vla. MISPELAAR : Wa. *al mǎspǎlēr - chavéy dèl* — (Z. L.).

1580, boven daergat oft de mespeler ; 1670, die vroente genoempt den mispeleer ; 1691, sur le mispiler ; 1737, vers le mispelier — sur le mspulaire — sur le mspelaire, enz.

De locale uitspraak onderscheidt : *mèspli* (mispelaar) en *al mǎspǎlēr* (versteende vorm).

Vla. MOUW : Wa. *èl mǎ, vōy dèl mǎ* (Z. L.).

1576, inde mauwe ; 1578, op die meije ; 1617, en lieux que lon dist le maulx ; 1656, op de maij — in de maije ; 1701, gisant sur le maz ; 1725, dans la campagne delma ; 1738, campagne ditte la maij.

De plaatsnaam *mouw* < *moude* („fijne losse, droge aarde, of hoop, heuveltje van zulke aarde” HELSEN, Antw. Kempen, 13, 38-39) geldt voor mageren, onvruchtbaren grond. Het veld *èl mā* ligt inderdaad naast de *kwade delle*: het is heuvelachtig en ook steenachtig omdat, naar men ter plaatse meent, de bekende steenlagen van Gobertanges er aan de oppervlakte reiken.

Te Goetsenhoven signaleert cand. phil. A. VOLLON mij: 1663, een boender lants int mauken; voor Mettekoven wordt mij een toponiem *de mau* opgegeven.

Eigenaardig is de afwisseling *au - ei* in de oude vormen, die men ook aantreft bij den naam *zouw* (zie verder). Blijkens Fr. COUWENBERG, Het dialect van Outgaarden (diss. Leuven, 1922, onuitg. op het Instit. voor Dialectologie) vallen Wgm. *ai* (= normaal te Outgaarden *ie*) en Wgm. *au* (normaal *ue*) samen onder *u*. in enkele gevallen: (ai) geit, reis, peinzen, weide en (au) mouw, vrouw.

Vla. PANHUISBEEK: Wa. *lǎ pāmǎz̄bĕk* (Z. L.).

1576, op de panis beeke; 1654, de panhuys beeck; ca. 1680, joidant le paenhuysbeke; 1727, joidant la panusbecque.

Panhuis (te Ezemaal: *pə.ənɑ.s*): brouwerij, brouwhuis (Verdam). Deze beek, die de grens vormt tusschen Zittert en Hoegaarden, komt van Goetsenhoven, waar haar water door een brouwerij gebruikt werd: 1632, een grondeken tegenover het paenhuys (vriendelijke mededeeling van cand. phil. A. VOLLON).

Vla. (fn.) POLLEYN: Wa. *dĕ l'ǎyĕnĕr ǒ pǒlĕ* (Z. L.).

1641-73, Gilam Polleyn; 1674, haniere poulain; 1698, derier lahannier de Pollain; 1724, joidant la hanniere poullain; 1737, derière l'ahaniere du poulain un journal et demy ioindant le dit Poulain; 1737, derier les ahanniers de guilliams poullaijn, sur le hanier de poulen; 1747, l'ahanniere des Poullains, enz.

ǎyĕnĕr duidt oorspronkelijk het land aan nabij de hofstede waar men de meest noodzakelijke groenten

kweekte (cfr HAUST, D. L. 17, ahans; ahanîre, enz.); thans wijst het woord op om 't even welk bouwland, boomgaard, weide nabij het huis gelegen. Onze zegsman verklaarde dezen naam als volgt : „on y mettait les poulains à l'ombre” ! Typisch voorbeeld van volksetymologie !

Vla. PUTSTRAAT : Wa. *al pǎstrōt, dē l' ↵, vōy dal ↵* (N. H.).

1547, putenstraten ; 1647, sur la putkenstraet ; 1651, chemin dit piststraet ; ca. 1670, op die pistraete ; 1676, regen. die putkensstraete ; 1677, le putekenstraet ; ca. 1690, op dinde (= het einde) vande putstrate ; 1712, die pisstraet ; 1723 deseur la pisstraete.

Vla. SCHUUR : Wa. *al chūr* (Z. L.).

1661, veldeken geheeten die schuere ; 1698, sur le schuer ; 1707, gisant al schure ; 1764, terre a la cheure ; 1769, campagne d'elchur.

Vla. (GROOT) SOLVELD : Wa. : *sǎ l' tchōnvěl* of *tchōnvěl* (N. H.).

1469, tsolveld ; 1470, int couderkijn geheeten t groot solveld ; 1614, op 't solveld ; 1721, en lieu dit grand chonvelt ; 1729, sur le solveld — sur la grande solveld ; 1755, sur la grande sonvelt — sur le schoonvelt ; 1786, sur la grande sonvel ; 1800, sur le chonvelt.

Solveld > sonveld > chonvelt.

Mnl. sol = poel, modderpoel, moeras — Het veld paalt aan den pln. *al nēl* en *dē l' broūk*.

Vla. STEENBERG : Wa. *lǎ stībĕrk* (O. H.).

1280-90, 1293, ver le stembir ; 1298, enz. steenbergh ; 1436, prope stinberch ; 1617, al, del stieneberghe ; 1675, styberg.

Vgl. ook Steenbergdelle : 1314, alle stinbergedelle ; 1533, iacens versus stienbedelle.

Vla. TUSSENEN DE TWEE GETEN : Wa. *ēd dĕ djōs, dē lè ↵; dē lèz il* (= îles) (Z. L.).

1580, in den winkel (thans weinig gebruikt Wa. *ō wĕkĕl*) gelegen tusschen die twee geeten ; 1705, 1734, gisant entre les deux Jauches ; 1738, entre les deux gettes ; 1776, entre les deux jaches.

Grondgebied gelegen tusschen den ouden en den hui-

digen loop van de Geet ten N. W. van Lummen. Te Zittert-Lummen heet deze rivier *lǎ djōs*, te Heilisseem *lǎ djās*, beide reflexen van *gatja-* (> Vla. Geet) (1290, *jacea* ; 1297, *yaceam*).

Vla. VINSDELLE : Wa. *dē l'* (of *al*) *vēzdēl*, *vōy dēl* — (Z. L.). 1328, in loco dicto viinsdelle ; 1409, 1576, gelegen in de vinsdelle ; 1585, gisant in de vinsdelle ; 1642, in de vincxdelle ; ca. 1650, in die Viensdel ; 1681, dans la vinsdelle ; 1713, dans le vincedelle ; 1767, in de wijndelle ; 1791, dans la vindelle.

Vin is misschien een bijvorm van *ven*, *veen*. Vgl. Kaggevinne (1526, *Cakenvenne*) MANSION, V. B. 79 ; 162. Dr J. LINDEMANS vestigt mijn aandacht op het Wvla. *vink* dat bij DE FLOU, Wb. XIV, 475 e. v. vaak voorkomt in samenstellingen met *-beke*, *-broek* en op het feit dat *vink* ook in Brabant een zeer gewoon toponymisch element is. *Vink* zou ook „modder” beteekenen en de vele Vinkstraten zouden „modderstraten” zijn.

Mnl. VISSE : Wa. *al vās'*, *vōy dēl* —, *chavéy dēl* — (Z. L.). 1576, in de Vissche - inde Visse — ook : de visdelle ; 1585, gisant in de vis ; 1698, dans le vissche ; 1705, dans la visse ; 1718, gisant dans la vis vulgairement appelle le leyde fosse.

Gelegen bij de *Haut Fossé* / *Groengracht*. Waarsch. Mnl. *visse* = bunzing (MANSION, V. B., 164).

Vgl. een *vissegracht* te Hakendover en een toponiem *in de Visse* onder Hoegaarden.

Vla. VOORGAAT : Wa. thans onbekend [*virgatte*] (O. H.). 1521, la couture condist le voirget ; 1522, en le couture delle voirgat ; 1552, 1731, ca. 1760, de la campagne dicte virgatte ; 1573, pour la deisme dicte tvoergat.

Vla. WALSBERG : Wa. *a wāzbērk* (Z. L.). 1580, bien de Walsberch - het goet van Walsberg ; 1652, het pachthof van Walsberge ; 1689, ... censier en la cense de Walsberghe ; 1761, le walbergh.

Naam van een zeer groot pachthof (ook geheeten Cense-

Dedist, psn.) en tevens ook van een wijk. Wsch. ontstaan door migratie : *Walsbergen* is de naam van een gehucht van Wommersom (WAUTERS, Canton de Tirlemont, 39 e. v.).

Vla. DE (GROOTE, KLEINE) ZAART : Wa. *lǎ sǎrt'*, *dě l' sǎrt'* (O. H.).

XIVe e, in sartibus versus chappōvaus ; 1458, gelegen in den sart ; 1458, bij den craijenbosch (thans *bwè dèl sǎrt*) geheijten die saerte ; 1547, in den saert ; 1598, gissant en sart ; 1606, in loco den cleynen sart ; 1614, bij die groote sart ; ca. 1685, le bois del grande sarte — un bois appelé la petite sarte.

Ook in de Antwerpsche Kempen is *de zaart* niet onbekend als ontleening aan Lat. *sartum* (HELSEN, Pln. Antw. Kempen, 21) — in het Wa. is de gewone vorm : masc. *sǎr*, fem. *sǎt*.

Vla. DE ZIJP : Wa. *lǎ zēp* (N. H.).

1313, jacentes in den ziep ; 1426, cultura de siepe — jacentes in de sieppe — qui vulg. dicitur inden zyph ; 1654, la champaigne appellee lè zieppe ; 1731, desseur le verdt chemin (= groenen weg) proche la zijpe.

Over zijp, zijpe zie thans : BEEKMAN, Aanvullingen, 596 bet. : „waterdoorgang”.

II.

Vertaling van Vlaamsche namen in het Waalsch.

De vertaalde namen zijn deze die „toponymisch” het minst interessant zijn : het zijn in de meeste gevallen soortnamen (-straat, weg, gracht, beek, bosch, enz.) die als plaatsnamen gebruikt worden of die op weg zijn eigenamen te worden ; in enkele gevallen zijn het echte pln. maar waarin een zeer doorzichtig appellativum (Kappendal = -val) schuilt. Hier vinden wij dan ook de voor-naamste reden van de vertaling : zoowel de oude ingezeten

Vlaamschsprekende bevolking, als de nieuwe Waalsche inwijkelingen (1) hebben deze namen kunnen vertalen.

In feite werden de Vlaamsche plaatsnamen na de verwaalsching van de onderzochte gemeenten, zooveel mogelijk (al is het dan ook verkeerd) vertaald. In de reeksen van de historische „Belege” vindt men vaak, vóór de vertaling, een geassimileerden Vlaamschen vorm, die daarna, blijkens de thans levende toponymie werd uitgestooten. Assimilatie is het primaire, vertaling het secundaire verschijnsel : het eerste is steeds mogelijk, het tweede echter niet en daarom zijn de vertaalde Vlaamsche namen minder talrijk dan de geassimileerde.

De „geleerde” vertalingen hebben haast nooit ingang gevonden in de levende taal en zij vallen meestal ook dadelijk op. Ook enkele volksetymologieën en fantasie-namen worden in de onderstaande reeks van voorbeelden als dusdanig aangeduid.

Vla. BERG (TOT LUMMEN) : Wa. *a mōt ā loimāy* (Z. L.).

1576, achter den berch ; 1585, gisant in de bergh ; 1650, gelegen in den Berch tot Lummen ; 1661, au mont a Lumay — a monte a lummaiye ; 1744, a Montlumay.

Gehucht van Lummen dat op een nauwelijks merkbare glooiing ligt ten opzichte van Lummen. Vgl. boven : Lummendal.

Vla. BORNE, BORNESTRAAT : Wa. *lě fōtēn [sě mārte]* rouwal dèl — (O. H.).

1440, by den borne ; 1446, dat bornestraetken.

Vla. BOVENSTRAAT : Wa. *roúw dā lă w̄* = chaussée de Tirlemont (Z. L.).

1522, in die boue straet ; 1664, dans la haut rue ; 1680, bovestrade en la rue haulte ; 1727, scituée dans la rue de la haut.

(1) Over de vraag welke de „Uebersetzende Schicht” geweest is, zie *Com. Top.* XV (1941), 370.

Vla. DAALSTRAAT : Wa. *roúw dèl valéy* (Z. L.).

1582, inde daelstraete ; 1698, leur ahaniere dans la daelstraete ; 1737, 1744, dans la basse rue (geleerde vert.) ; 1748, dans la daillestrate ; 1776, en la rue d'en bas.

Vla. DUIVELSTRAAT : Wa. *vōy dè dyâl* (N. H.).

1766, op de duijvelstraete ; 1810, chemin du diable.

Nieuwe naam voor den *Hardenweg* (die niet vertaald werd) :

1403, 1458, 1470 ... *viam* vulgariter dictam den hardenwech ; 1723, proche la dure voye (geleerd !) ; ca. 1760, chemin appelé den hardenwecht.

Vla. DRIE BUNDERS : Wa. *ō t(r)wě bouni* (Z. L.).

1576, aen die drije boender ; 1737, un iournal nommé les trois bonniers.

Vla. FLEONS BUNDER : Wa. *al bouni flōyō* (Z. L.).

1673, het fleons bonder ; 1674, le bonnier a fleon ; 1700, 1701, le bonnier fleon ; 1702, le bonnier de floyon ; 1740, la 23e partie des broeqs nommée le bonnier Floyon.

In de geschiedenis van de gemeente heeft Lodewijk van Berlaimont, Heer van Floyon, een rol gespeeld (cfr WAUTERS, blz. 152).

Vla. GROENGRACHT : Wa. *ā vēr fōsé* (N. H.).

1469, *supra viridem fossam* ; 1470, bij die gruengrecht ; 1527, *gissant a ver fosseit* ; 1710, proche du verd fossé ; 1768, *joindant au verd fossé*.

Vla. GROENGRACHT : Wa. *ō vēt. fōsē* [„vert fossé”] (Z. L.).

1576, boven die groen gracht ; 1737, *deseur le verd fossé dit groengracht* ; 1761, a grunegraec.

Vla. GROENSTRAAT : Wa. *al vēd vōy* [„verte voie”] (N. H.).

1313, grunestrate ; 1442, bouen die gruenstraete ; 1503, 1515, *supra viridem viam* ; 1715, *deseur le verd chemin*.

Vla. GROOTE WEIDE : Wa. *dě lè prě* (N. H.).

1705, *in loco dicto le grand prez* ; 1709, in de groote weyde ; 1729, en lieu dit grand prairie (sic).

Vla. DE HAARBEEK : Wa. *lǎ rǎ* (officieel : Le ruisseau de Noduwez) (O. H.).

1280-90, herbeke, supra le herbeeke ; 1293, delle harbeeke ; 1298, harbeka ; 1345, supra rivum deleherbece ; 1369, e. v. Haerbeke ; 1590, rivum dictum die hairbeke ; 1729, joind. le haerbeek.

Beek die van Marilles en Noduwez komt en die te Opheylissem, aan de brug van den molen, in de Geet vloeit. Na de XVIIe e. komt de naam nog slechts éénmaal voor - hij wordt vervangen door het Wa. *ri* „ruisseau” (HAUST, D. L., 542).

Vla. KAPELBOSCH : Wa. *bwè dèl tchăpĕl, lǎ bwè t' tchăpyăvâ* (O. H.).

1458, 1460, den cappelbosch ; ca. 1685, le bois de la chapelle gisante derrière la chapelle de cappendael ; 1797, bois de Chapiaveau dit de la chapelle.

Vla. KAPPENDAL : Wa. *tchăpyăvâ* (-*vĕ* te Z. L. en Piétrain), *lǎ sĕz dǎ* — [„cense” = ferme] (O. H.).

1131, 1162, 1280-90, 1390, 1458 ... cappendale ; 1162, chapenval, cappenval ; 1182, caponval ; 1297, chapenvaux ; 1315, chapevaaz ; ca. 1620, juxta viam de chapeaux vaux vel capendale ; 1729, chapiaveau.

Men merke op dat de vertaling *dal* : *val* ouder is dan de volksetymologische overzetting van *cappen-* (Wa. *tchapia*), die slechts dagteekent van uit de XVIIIe eeuw.

Kappendal was oorspronkelijk alleen een grondheerlijke hoeve, die in 1132 door Renier van Sittere aan de jonge abdij van Opheylissem geschonken werd (vgl. *Anal. hist. ecclĕs.* XXIV (1893), 185) ; thans is het de naam van een gehucht.

Volgens Fö-JEL. II, 2, 1643-44 zou *kappen-* verband houden met Ohd. *chapf* „Spähort, Vorsprung von dem man ausschaut”.

Vla. KEILAND : Wa. *al tyĕn ĕ kăyĕ* (Z. L.).

1576, boven dat ceylant ; omtrent den keylanden ; 1736, la terre au callioux.

Te Z. L. is de Wa. vorm *tyën* - te Heilisssem de vorm *tyër* gebruikelijk - vgl. HAUST, D. L. 657 : Wa. *tiène* (Geldnaken, Namen) = *tiér*, *tchér* (Luik) - beide reflexen van Ofra. Wa. *terne*, *lierne* = „Latin *termen* (terme), qui a désigné un tertre, une limite marquée par une éminence”.

Vla. KETEL : Wa. *lǎ fō dè tchoúdrō* (N. H.).

1464, 1503, 1547, 1618 ... in loco dicto den ketel ; 1652, dans le fond de chaudron ; 1707, dans le fond des chaudrons.

Van het begin der XVIIIe eeuw af wordt de Vla. naam heelemaal verdrongen door de Fra. vertaling. Over *ketel* zie o. m. E. DEWOLFS, Oostbrab. pln. II, 38.

Vla. KEULSCHE WEG : Wa. *vōy dĕ oūy* (officieel : Chemin des Houilles) doch weinig gebruikt : het volk zegt *vōy mō mōzĕ* (= psn.) (N. H.).

1470, opten (in den) coelschen wech ; 1521, la voye condit colche weche ; 1647, sur la voije appèlle den coelschenwech ; 1677, le colweeck ; 1703, la voye des houilles ; 1729, la voije des houls ; 1800, la voye de houille ou charbon.

M. MAES vermeldt dat men in 1775 op last van Maria Theresia te Neerheilisssem en te Laar opzoekingen ondernomen heeft om steenkool te ontdekken... Waarschijnlijk een volksetymologische vervorming van *Keulsche weg* tot (*steen-*)*kolenweg*. Welk „Keulen” hier bedoeld werd is niet duidelijk, daar er verschillende Keulen's in de streek voorkomen (Keulen is o. m. een gehucht van Meldert).

Een *Kolenstraat* bestaat er o. m. te Waasmont ; te Attenhoven (ca. 1374, supra viam dictam colonstraite) (L. LEMKENS, Toponymie van Attenhoven, onuitg.) en te Walshoutem (1548, coelstraete (vertaald: chemin des Charbons) ; XVIIIe e. op dye Coelbaan ; 1714, op die Colestraet, KURTH, 195-97).

Vla. KWADE STRAAT : Wa. *roúw d'ĕfĕr* (N. H.).

1442, in die quaedĕ straete ; 1458, 1468, e. v. in vico dicto die quadestrate ; 1723, dans la quadestraete ; modern, rue de l'enfer ou quadestraet.

Vla. KONIJNENSTRAAT : Wa. *chavéy dè koïnî* (Z. L.).

1648, die connyne straete; 1674, 1737, chavée des conins; 1740, 1748, chavée de Coninck; 1761, la chavée du Koninck; 1776, sur le chavée aux conins; 1807, chavée des counys.

Volgens D. L. 160 is Wa. *conin* archaisch voor Fra. *lapin* — in dit voorbeeld loopen vertaling, assimilatie en volksetymologie door elkaar. Een andere *konijnenstraat*, eveneens te Z. L., werd vertaald in *chavéy dè lăpē*.

Vla. MOLENWEG : Wa. *vōy dè moûni* (N. H.).

1313, via dicta molenwehe; 1469, 1542, bij den molenwech; 1614, 1676, e. v. op den meulenwēch; 1723, 1729, deseur la voye du meunier; 1729, 1731, 1800, sur la voye des meuniers; ca. 1760, la piedcente ... dit den molenwegh; 1779, boven den molderwegh.

Een „molenpedeken” heet in 1703: la pidsente du moulin, thans officieel: pidsente of sentier des meuniers, in de volkstaal echter *rouwal d'â mōlē*.

Vla. PAARDENBEEMD : Wa. *dē l' prē dè tchfō* (Z. L.).

1654, bempt gelegen in de daelbemden regenoot geheeten den peertbempt; 1699, le pré de chevaux; 1742, le pretz des chevaux.

Vla. PAARDSHEMELRIJK : Wa. *lă paradē dè tchfā* (Heil.).

1713, boven het peertshemelrijk; 1722, au lieu nommé le paradis de chevalle; 1723, au paradis de chevaux.

Dit zeer verspreid toponiem is de naam van een veld te Neerheilisse en van een ander te Lummen.

Vla. HET SPIJKERPEDEKEN : Wa. *lă vōy dè klā* (N. H.).

1470, bij dat spijkerpedekijn ten meijsenboom wert; ca. 1690, int spickelpedeke; 1723, 1755, a la voye de(s) cloux; 1760, regenoten... den wegh de cloux; 1777, a la voye dit des cloux; 1810, le chemin des cloux.

Het *spijkerpedeken* werd aldus geheeten naar een spiker of spijker (korenschuur) die aan de abdij van Heilisse toebehoorde. Het werd ook *meisenpedeken* geheeten naar den *meisenboom* (zie boven). Voorbeeld van een (verkeerde) geleerde vertaling die populair geworden is.

Vla. STEENAKKER : Wa. *à pîrēy* (N. H.).

1313, steenacker ; 1612, op den stienacker ; 1723, en lieu dit steenackere ; 1729, en lieu dit steenack ; 1755, aux pirrées.

Vla. STRAATJE : Wa. *lǎ rouwal, dē l'—* (O. H.).

1775, het straeteke ; 1761, à la petite ruelle.

Vla. TOMME, TOMSTRAAT : Wa. *al tōp, pîsēd dēl —* (Z. L.).

1522, op die tomme ; 1634, op de tomb regenoot de tombstraat ; 1585, 1699, sur la tombe.

Wijst op een verhevenheid in den vorm van een tumulus, waarvan thans ongeveer niets meer te zien is (1).

Vla. VARKENSPOOTJE : Wa. *al pî t' pouïrsyā* (Z. L.).

Fantasie-naam ontleend aan den vorm van het terrein en inz. van de wegen.

Vla. WALENSTRAAT : Wa. *chavéy dè wālō* (Z. L.).

1737, sur le waelestraete ; 1810, vers la rue dite celle du walon.

Weg dien de Vlaamschsprekende inwoners van Hoegaarden en omgeving volgen om naar Mélin te gaan — te Hoegaarden heet hij thans nog Walenstraat.

Vla. ZAVEL : Wa. *lǎ fōs à savyō* (N. H.).

1313, 1426, ... zavel ; 1677, sur le sablon.

Zoo ook : Vla. Zavelweg : Wa. *vōy dēl savyō*.

Vla. ZITTERTSCH VELD : Wa. *dē lè tchā t' sētrǎ* (Z. L.).

ca. 1650, in het Zittardt velt ; 1676, op het Sittertveld ; 1712, campagne deseur Zétrud ; 1744, dans la campagne de setru.

Vla. ZOUW : Wa. *lǎ rowwā t' tchāpyāvā* (O. en N. H.).

1404, opte suewe ; 1415, die zuwe ; 1436 die Zauwe - opte zuwe ; 1458, over die zouwe ; 1521, gisant deseurs le zowen ; 1647, en lieu

(1) Het hier onderzochte gebied is ook op oudheidkundig gebied zeer interessant. Een onzer zegslieden te Ophelisse, Heer A. PELLEGRIN, schoolhoofd, toonde ons o. m. in het door hem opgericht folkloristisch dorpsmuseum, dat een model in zijn soort is, een aantal Frankische grafgiften die bij de opgraving van een grafveld te Neerheilisse aan het licht gebracht werden.

qu'on dit al Cauwe ; 1654, a l'autre côté du Rouwa ; 1700, au ruau ; 1708, au ronwa ; 1715, au Rowau ; 1726, le long du Rouwau.

Vgl. Beekborne. Over Wa. *rouwå* zie HAUST, D. L., 569.

Vla. ZOUW : Wa. $\bar{p} \bar{\omega} f\check{s}\check{e}$ (Z. L.).

1576, in de vinsdelle daer die souwe deurgaet ; 1612, 1625, en lieu qu'on dist op de Couwe ; 1737, sur le cauwe nommé le haut fossé ; 1737, aux vinsdel ou passe la Seye ; ca. 1800, un quartier nommé le Cauwe.

Brab. *zouw* = gracht, greppel (TUERLINCKX, 750) - De gracht bestaat thans niet meer. Brab. Wa. *f\check{s}\check{e}* (te Z. L. *f\check{s}\check{e}*) duidt steeds op een talud, niet op een gracht of beek zelf.

III.

Romaansche plaatsnamen.

Alle plaatsnamen die ontstaan zijn na het tijdstip van de verwaalsching der hier onderzochte gemeenten zijn natuurlijk Waalsch, zij het dat zij vroegere, niet overgeleverde, Vlaamsche namen vervangen hebben, zij het dat zij aan nieuwe wegen, velden, hoeven, enz. werden gegeven. In de huidige toponymie van Heilisse en ook in deze van Zittert-Lummen, doch in mindere mate, vormen deze jonge namen onbetwistbaar, na amper twee honderd jaar dus, een meerderheid tegenover de namen die men alleen nog door archivalische opzoekingen als oorspronkelijk Vlaamsch kan herkennen.

Te onderlijnen is dus nog eens het feit, hoe vlug de toponymie de algemeene taalontwikkeling volgt en ook hoe onbetwistbaar zeker het is dat de gevallen waarbij men de „gelijkmaking” kan aantoonen, uitzonderingen zijn : normaal verdwijnen de plaatsnamen wanneer de taal waaruit ze ontstaan zijn ten onder gaat en feitelijk wordt er tezamen met de opkomst van een nieuwe taal ook een nieuwe toponymie geboren.

De afzonderlijke, na de verwaalsching ontstane Romaansche toponiemen interesseeren ons hier niet in zoover ze modern zijn en in zoover zij vertaalde oude Vlaamsche namen zijn, werden zij boven behandeld; wij wenschen hier alleen te wijzen op het bestaan van wat KRANZMAYER „vrije-plaatsnamen-paren” geheeten heeft, vermits ook op deze manier de oorspronkelijke namen kunnen verdwijnen zonder een spoor achter te laten. Naast den Vlaamschen naam is er in enkele gevallen reeds vroeg een nieuwe Waalsche tegenhanger ontstaan die met den eersten geen enkel verband vertoont, noch wat den vorm, noch wat de beteekenis betreft, zoodat twee absoluut verschillende namen voor dezelfde werkelijkheid naast elkaar bestaan.

Een enkel voorbeeld moge dit verschijnsel illustreeren. Een diep ingesneden holle weg te Lummen heet thans algemeen *chavéy dè stāpyä*. Uit de reeks der oude vormen door M. MAES opgezocht, schrijven wij over :

1327, 1328, ... *prope viam dictam de hoelstrate*; 1625 *gisant...* al *holstrate*; 1644, 1650, *opde holestraete*; 1662, *sur la hollenstraete*; 1672, *chaveye de Stampia, près de la Tombe (Wauters)*; 1690, *a la chavée dit de Stampeau* — al *chavée de Stampeau*; 1732, *chemin vers jodoigne appelle Stampieau*; 1737, *sur le chemin de stanpeaulx* — *a la chavaije de Tampia* — *la chavée de Stampia* ou *hoelestraete*; 1742, *le rue de stampere*; 1744, *la chavée de Stampia*; 1748, *le cavée de stapia*; ca. 1800, *sur la hoelstraet*; enz.

De Vlaamsche benaming is duidelijk; de Romaansche verklaart E. LEGROS uit Brab. Wa. *stāpya* (te Heilissem nog levend *stōpya*) dat beteekent „berceau de tir à l'arc (cfr. *Hand. Com. Top.* XVI (1942); 292), zoodat deze holle weg zijn Waalschen naam zou gekregen hebben vanwege het schijfschieten dat de dorpschutterij er vroeger beoefende (doch waarvan onze zegsman niets meer af wist). Beide namen zijn in elk geval verschillend al duiden zij dezelfde werkelijkheid aan.

Naast de talrijke jonge Waalsche namen, wier voorkomen in de bronnen tusschen 1650 en 1750 het historisch bekend tijdstip van de verwaalsching in het algemeen bevestigt, zijn er ongetwijfeld in de toponymie van Heilisseem en Zittert-Lummen enkele oudere Romaansche pln. aan te wijzen. Na de vaststellingen van J. LINDEMANS (zie boven blz. 331) is zulks niet van aard eenige verwondering op te wekken, vooral niet als men bedenkt dat deze gemeenten toch steeds in de nabijheid van de taalgrens lagen, vooraleer zij verwaalscht werden (1).

Deze namen zijn echter niet zeer talrijk : „avant cette date (i. e. fin du XVIIe siècle), schrijft G. KURTH, *Front. ling.* I, 151-52, j'y trouve bien en 1300, un lieu dit à *Mortier*, et en 1297, une *ferme de Kinimont*, et en 1470, un lieu dit *op den Villeer*, mais ce sont là les seuls éléments wallons que présente cette localité”.

M. MAES vermeldt den naam van een veld : *de Moertel*, thans niet meer bekend. De oude vormen : XIVe e., a mortier (Lat. bron) ; 1606, in loco den moertel dicto ;

(1) Dit feit verklaart natuurlijk ook den ouden Waalschen vorm naast den Germaanschen naam dezer gemeenten Heilisseem (onlangs afgeleid van **Hailingahem* door J. LINDEMANS, *Hand. Com. Top.* XIV (1940), 76 — *Top. Versch.*, blz. 11) en Zittert (verklaard uit **setr -úth* door A. BAYOT, *Hand. Com. Top.* XIII (1939), 141 e. v.).

Aldus wordt het huidige (officieel) Neerheilisseem — in den Franschen tijd Bas-Heylisseem — in het Romaansch in de oudste bronnen 1011, *Helecines* ; 1132, *Helencines* — *Helenchines*, enz. geheeten : vgl. de dialectische uitspraak te N. H. *ilěsčēn* ; te Z. L. en Geldenaken *ēlěsčēn* ; in de naburige Vlaamsche gemeenten, o. m. te Ezemaal, (*næ:r*)*oelsəm*.

Het huidige Opheilisseem — vroeger heeft men gepoogd den naam Haut-Heylisseem te doen ingang vinden — dat steeds minder belangrijk en uitgestrekt was dan Neerheilisseem, heette daarom reeds vroeg *Helencinal* of *Heylissemeaux* : 1280-90, e. v. in *Helenc(h)ineal* ; 1313, *Heilenchineal* ; 1520, *Helechinea* ; 1521, *Heilechineau* ; 1533, *Helesinia* ; 1529, *Hellechiniau* ; enz. ; vgl. thans te N. H. *ilěsiňǎ* ; te Z. L. *ēlěsiňǎ* ; te Geldenaken *ēlěsčēňǎ* en te Ezemaal *upaolsəm*.

XVIIe e., in loco dicto den moertel, bewijzen dat *mortier* een Fra. vertaling is van Mnl. mortel, moorter, meurter (Lat. *mortarium*) : „drassige grond” (LINDEMANS, Plaatsnamen, 35).

De FERME DE KINIMONT aangehaald door KURTH, is een groote hoeve te Neerheilisse, sinds 1263 in het bezit van de abdij van Flône. De naam, thans haast niet meer gebruikt, werd vervangen door : cense Louwète. Er bestaat echter nog een officieele naam : Pont Crimont, die bij de inwoners van Heilisse soms *à pō krēmō*, meestal echter *pō mō Frākoû* (= een psn.) heet.

Uit de lijst van de historische vormen opgezocht door M. MAES citeeren wij : 1263, *une cort ki gist... drier Helencines a somes Kenimont* ; 1280-90, *juxta curtem de cnimont, retro knimont* ; 1290, *ad pontem de knymont* ; 1297, *curie nostre de kinimonte* ; 1313, *ad curiam de Krimont* ; 1320 e. v., *gisent vers crimont* ; 1450, *die lande van kniemont* ; 1457, *scepenen van kinemont* ; 1469, *thof van cremont* ; enz.

K(e)nimont is naar het oordeel van MAES ontstaan uit *Canitius mons*, een geleerde vertaling, die ca. 1250 reeds voorkomt bij GILLES D'ORVAL (*ad Canitium Pontem*) en onder de gedaante van *Chienpont* bij JEAN D'OUTREMEUSE, van Vla. *Hondsberg*. Dit schijnt te worden bevestigd door het bestaan van een ouden weg : de Hondstraat, die door de landerijen van het Hof van Crimont liep (1293, *le hontstrate* ; 1280-90, *le huntstrate* ; 1369, *via dicta li honestraete* ; 1437, *reg. die hontstraete* ; enz.).

Sindsdien werd dit toponiem ook behandeld door J. VANNÉRUS (*Com. Top. XI* (1937), 42-45) die *Keni-*, *Kini-*, *Kinemont*, tezamen met *Canitius pons* en *Chienpont*, in verband brengt met Luiksch *tchin*, Luks. *kiém* = *caminus* (weg, inz. Romeinsche baan), waaruit dan volksetymologisch de *hondstraat* zou vertaald zijn. VANNÉRUS bewijst aan de hand van verschillende voorbeelden dat de over-

gang van *cni-* tot *crimont* — vorm dien men van de XIVE eeuw af haast algemeen aantreft — geen moeilijkheden oplevert, maar daarmee zijn de vormen *cni/crimont* nog niet teruggebracht tot *kiém*... Ook de taalkundige ontwikkeling in de gemeente in het algemeen wijst o. i. eerder in de richting van MAES, wanneer hij de *hondstraat* als primair beschouwt, maar dan blijft nog de moeilijkheid hoe een vertaling als *Canitius mons* populair kon worden.

Ongetwijfeld Romaansch zijn de veldnamen VILLEER, thans onbekende naam voor akkerland nabij de dorpskom van Neerheilisse (1313, supra vileer; ca. 1450, in campo dicto den vileer; 1521, desseur willer — desseur vileir; 1731, gel. op den vildre oft cuip — op die cuijpe oft vilder), evenals: de MARLIERE, Wa. *à mālīr*, insgelijks een veld te N. H. waarvan de oude vormen zijn: 1367, supra malleriam; 1426, cultura de marlaria; 1434, 1441, e. v., gel. inde maliere; 1460, gisant al marliere, waarin Ofra. marle = mergel; cfr. Mallier te Asch, LINDEMANS, Bra. pln. I, 36.

Twijfel over het oorspronkelijk Germaansch of Romaansch karakter bestaat nog voor enkele andere plaatsnamen zooals o. m. MACHELLE, Wa. *dē l' mātchël*, naam van een zeer groot en vruchtbaar bouwland, gelegen ten deele op het grondgebied van Lummen en ten deele op dit van St.-Jans-Geest, en behoorend tot de hoeve: cense Dedist of cense de Walsberg (zie boven).

De *chavée de la petite Machelles* (*chavéy dèl mātchël*) scheidt in het Noorden een driehoekig kleiner perceel, de kleine Machelles (*dē lœ ptœt mātchël*) af van de grootere helft, die men de groote Machelles (*dē l'grāt mātchël*) heet. De *chavéy dèl grāt mātchël* loopt van N. naar Z. door het groote stuk bouwland.

Oude vormen zijn: 1576, 18 roijen lants op de margelle, gel. inde martselle; ca. 1600, opte marselle; 1609, gel. inde marcelle;

1622, gel. inde maetsel ; 1627, situm in de margelle, gisant en la marcelle ; 1638, in die clijne marrelle ; 1651, en la masielle, en la masselle, en la petite marcelle ; 1661, ... lants gelegen inden metsel ; in den groeten metsel, int cleijn metsel, gel. inde matsel, in de maetsel ; 1670, inde clijn matselle ; 1672, in die clyn maertselle, maetselle, masselle, in de groote maetselle ; 1674, gisant dans la grande matchelle ; 1680, gisant en magelle ; 1693, la campagne del machel, terre gisant dans la matselle ; 1723, dans la grand machelle ; 1731, dans la campagne de le grand maselle ; 1737, situé au marschelle, en la grand magelle, dans la grande marchelle ; 1759, inden grooten machel ; 1760, in het veld genoemd de groote machelle.

De hierboven vermelde historische vormen zijn niet oud genoeg om te kunnen uitmaken of dit toponiem oorspronkelijk Germaansch dan wel Romaansch is : *margelle* is een Fransche schrijfvorm ; *marselle* zou kunnen Waalsch zijn ; *martsel*, *maetsel*, *metsel* zijn blijkbaar Vlaamsch !

De vormen *marcelle* schijnen te wijzen op een toponiem marsalle, marcelle dat in Wallonië en bijzonder in Haspengouw vaak voorkomt en dat L. FOULON - A. NOËL, Toponymie de Landelies (*Bull. soc. lit. wall.* LIX (1925), 206) - A. CARLIER - E. DONY, Toponymie de Monceau s. Sambre (*Ibid.* LV (1913), 316) — R. DERIVIÈRE, Les noms de lieu de Neufvilles (*Hand. Com. Top.* XI (1937), 140-41) en J. HERBILLON, Toponymie Hesbaye liég. blz. 196-97 ; 535, afleiden van het Frank. leenwoord *marka* „onbebouwd gebied”, Ohd. *marka*, *marca* „grensgebied”, Ofra. *marche*, waarbij dan een hypothetisch diminutief **markella* „limite”, „borne” verondersteld wordt. G. DUCARME en E. DONY, Toponymie de la commune de Rance (*Hand. Com. Top.* X (1936), 262) verwijzen ter verklaring van (la) margelle (1608, quarrière de la marzelle) naar Ofra. *margelle* „bord en général (GODEFROY).

De rechtstreeksche afleiding van **markella* > *mätchël* in het plaatselijk dialect is onmogelijk en daarenboven heeft de topografische omstandigheid van de Lummensche

mätchël niets gemeens met het begrip „grens” (wat voor de tien Haspengouwsche *marsalle*-pln., die door J. HERBILLON opgesomd worden, wel het geval schijnt te zijn).

De verklaring van de bovenvermelde Waalsche toponymisten werd onlangs overgenomen door E. DEWOLFS voor den pln. *Metsel* te Vissenaken (*E. S.-Br.* XXVI (1943), 46-47) (naam van een veld en van eene gracht die, volgens mondelinge mededeeling van S., de grens vormt tusschen de beide Vissenake's).

Oude vormen van deze *Metsel*, *Metselveld*, *Metselgracht* te Vissenaken zijn : 1372 (copie van XVII-XVIIIe eeuw), opt *Meetsel* bide *Meetselgracht* ; 1697, op het *Metsel* ; 1705, t *Metselvelt* ; 1727, opt *Metsel* ; ca. 1850, *Metselveld*.

Het afleidingsschema van E. DEWOLFS : *marcelle* > *martsel* > *mertsel* > *meetsel* > *metsel*, past niet slecht bij de oude vormen van den Lummenschen pln., maar de topografische omstandigheid is verschillend.

Wanneer men aldus uit ziet naar een ander prototype voor de Vlaamsche vormen als *martselle*, *meetsel*, *metsel*, dan valt het op hoe schaarsch de pln. als *metsel* in het Vla. taalgebied zijn. Afgezien van de Vissenaaksche *Metsel* kent men alleen een *Macellestraat* te Montenaken (A. KEMPENEERS, *De oude vrijheid Montenaken (Leuven, 1861)* I, 27, zonder historische vormen) en verder nog de Aarschotsche *meetsels* die door J. L. PAUWELS in : *Voor Altaar en Haard, Jaarboek 1939 v. d. Oud-Studentenbond v. d. St. Jozefscollege te Aarschot*, blz. 5-7, behandeld werden. De *meetsels* zijn „een voor het grootste deel beboste plaats, die zich ten Noorden van Aarschot, op \pm 3 km. buiten de stad uitstrekt langs de spoorbaan naar Antwerpen”.

Oude vormen van dezen pln. vermeldt H. DE CAERLÉ in zijn *Toponymie van Aarschot* (onuitgegeven hs. berustend op het *Instit. voor Vla. Top.*) : 1368, dans le *mertsel* ; 1410, int *mertsel* — in *meertsel* ; 1541, int *meertsele* ; 1597, by *dmeerssel* ; 1603, au lieu dict *dmeersel* ; 1606, in de *mertssels* ; 1612/28, in de *meetsels* ;

1724, de metsels ; 1736, in de meitsels ; 1860, in de Meetsels — 1480, dmertsel straatken ; enz.

J. L. PAUWELS wijst er terecht op dat deze vormen een opvallende gelijkenis vertoonen met het eerste lid van een toponiem *Meetshoven*, den naam van een oude kasteelhoeve te Aarschot :

1368, Johan del mertshoven ; 1470, 1612-28, 1728, de goede vander Meertshoven ; 1597, te merthoeven — mertshoeven ; 1650, de hoeve van Miertshoven ; 1692, Mesthóven ; 1744, wauwers ende hey bij meertshooven ; 1757, metshoven ; 1762, meetshoven.

De gelijkenis wordt bevestigd door de plaatselijke uitspraak *mjetsels* of *metsel* en *mjetsove* of *metsove*. Daar *Meertshoven* nu een samentrekking is van *Meinaartshoven* (vgl. 1368, guill. del meynartshoven - 1410, wilhelmi de meynartshoven - ca. 1660, meerts oft meynaerts hoven), meent PAUWELS dat *meertsele* (1541) uit **meinaertsloo* is ontstaan. *Meinaard* is een vorming zooals *meenschar* (BEEKMAN, Aanvul. blz. 373-74) : *mene*, Brab. *meyn* „gemeen” + *aard* „reservegrond, veld” en beteekent dus de gemeenschappelijke aard, het vrijgeweide. J. LINDEMANS, Brab. pln. V, 29 (met bibliografie) vat *meinaard* op als een personificatie met het suffix *-aard* bij *meyn* en als synoniem van *meynman*, wat een voordeel biedt bij de verklaring van het feit dat dergelijke formaties reeds vroeg als persoonsnamen werden opgevat : Meinard, Meinhart, enz. is een goed bekende psn. ; *Meynaertsloo* werd dus begrepen als het loo van een zekeren Meynaert.

In de Vla. toponymie zijn *Meinaard* en composita als *Meinaardsland*, *-veld*, *-delle*, *-beemd*, enz. zoo talrijk (1) als de *Meetsel(s)* - *Metsel*-toponiemen schaarsch zijn en het lijkt mij eerder twijfelachtig of de verklaring van de Aarschotsche *Metsel* kan toegepast worden op de Lumensche *martsel-meetsel-metsel*-vormen, ook wanneer men let op het uitzicht van de huidige *mätchël*.

Het heeft er den schijn van dat *mätchël* een Wa. assimilatie voorstelt van een Vla. **martsel*, dat men — ook gelet op de *ts*-verbinding (2) — kan beschouwen als een ontleening aan het Latijn of het Romaansch in afwachting dat men er een passend Germaansch prototype voor zou vinden (3).

* * *

Het is dus een feit dat de oude, oorspronkelijke Romaansche veldnamen uitzonderlijke, alleenstaande gevallen zijn in de historische, Vlaamsche toponomastiek van de hier onderzochte gemeenten en anderdeels is het niet minder zeker dat alle nieuwe veldnamen Waalsch zijn.

Wanneer men het geheel van deze toponymische ontwikkeling overschouwt, kan men samenvattend besluiten :

1. Ten gevolge van de verwaalsching heeft de toponymie van Heilisseem en Zittert-Lummen grondige veranderingen ondergaan die reeds in zeer hooge mate haar oorspronkelijk uitzicht verbergen : in feite staan wij voor een nieuwe toponymie die Romaansch is. Alleen nog een reeks onbegrepen, als relictten overgebleven Vlaamsche veldnamen bewaren nog een herinnering aan den vroegeren toestand en dergelijke namen worden, voor een deel althans, blijkens verbuiging en constructie, als Waalsche plaatsnamen behandeld.

2. De vermelde veranderingen zijn relatief vlug gebeurd : wij hebben vastgesteld dat Heilisseem tot omstreeks 1650 in absolute meerderheid Vlaamsch was, zoodat amper drie

(1) Vgl. o. m. DE FLOU, Wb. X, 388, e. v.

(2) J. L. PAUWELS, De consonantenverbinding *ts* in het Nederlands. *Lew. Bijdr.* XXVII (1935), 80-122.

(3) Dr J. L. PAUWELS zal het vraagstuk in zijn geheel opnieuw onderzoeken in een bijdrage : „Metsel, Meertsel, Meinaard, Meinaartshoven in de toponymie”, die verschijnt in het Feest-Album H. J. VAN DE WIJER.

honderd jaar verlopen zijn sinds het begin van de verwaalsching.

3. Anderdeels toch kunnen de bestudeerde wijzigingen het conservatief karakter van de toponymie niet doen vergeten : wij hebben opgemerkt dat de fonetisch geassimileerde veldnamen talrijker zijn dan de vertaalde, die in den grond nieuwe namen zijn, die men als vertalingen alleen kan herkennen dank zij geschreven documenten.

Deze conclusies hebben natuurlijk slechts een voorloopige waarde voor de toponymie van de Vlaamsch-Waalsche taalgrenszone en zij moeten nog verder worden uitgewerkt en precieser geformuleerd aan de hand van een reeks toponymische monografieën over taalgrensgemeenten die verwaalscht of vervlaamscht zijn geworden (1).

Welke nuanceeringen aan onze vaststellingen ook zullen worden aangebracht, toch leert dit onderzoek reeds een en ander over de theorie van de gelijkmaking.

(1) Ik denk hier o. m. aan de toponymische monografieën van J. HERBILLON over de gemeenten van Luiksch Haspengouw in zijn „Toponymie de la Hesbaye liégeoise”. Dl. I, *Wetteren*, I (1929) - X (1943) ; van O. JODOGNE - M. FRANÇOIS, *Toponymie de la commune de Nethen. Hand. Com. Top. XIII* (1939), 81-139 ; verder ook aan de onuitgegeven dissertatie van L. LEMKENS, *Toponymie van Landen, Attenhoven en Waasmont (Leuven, 1929)*, berustend op het Inst. Vla. Top. en aan de in bewerking zijnde licentie-verhandeling van A. VOLLON, *Toponymie van Ezemaal, Goetsenhoven en Sluizen*.

Wij zouden ook wenschen te beschikken over een toponymische studie over enkele niet zeer lang geleden, vervlaamschte gemeenten uit het Zwvl. taalgrensgebied, zooals b. v. Houtem.

Voor verdere bibliografische gegevens verwijzen wij naar de *Bijlage* in onze reeds vermelde studie over de Vlaamsch-Waalsche taalgrenslijn.

BESLUIT

De „Ortsnamenausgleich” als werkelijkheid en als hypothese.

In verband met F. PETRI's voorstelling van de gelijkmaking in de toponymie van Noord-Gallië moet men vooraf de vraag stellen of de verwaalsching van Heilissen en Zittert-Lummen een werkelijken „Ortsnamenausgleich” voor gevolg gehad heeft.

Vergeleken bij de vroeger onderzochte studiën van E. KRANZMAYER, E. SCHWARZ, R. TRAUTMANN, e. a. over den weerslag van de Deutsche „Ostsiedlung” in de toponymie van de voorheen Slavische gebieden, zal men niet aarzelen deze vraag bevestigend te beantwoorden. In de opvatting van deze geleerden stelt de gelijkmaking inderdaad een voorbijgaande ongelijkheid of verscheidenheid op toponymisch gebied voorop die verdwijnt ten gevolge van een algemeen taalkundig proces van assimilatie (in den breedten zin van dit woord), dat men „Ortsnamenausgleich” heet.

De gelijkmaking is steeds het gevolg van de cultureele overwinning van een der twee vermengde taalgemeenschappen, hoe hun naast elkaar wonen ook moge ontstaan zijn.

De ongelijkheid kan voortspruiten, ten 1^e uit een kolonisatie-gebeuren waardoor vertegenwoordigers van twee verschillende talen, die beiden aan hunne woonplaatsen of aan de hen omringende natuur namen geven ontleend aan hun eigen taal, vermengd zijn geworden; ten 2^e kan zij voortkomen uit het feit dat een deel van de van oudsher ingezetene bevolking, onder een of anderen invloed, een nieuwe taal aanneemt en daaruit eveneens nieuwe plaatsen veldnamen schept.

In het onderhavig geval is de tweede mogelijkheid eerder verwezenlijkt dan de eerste : weliswaar zijn een aantal Romanen zich komen vestigen in de abdij of op hare bezittingen, maar belangrijker is het dat de massa van dezelfde menschen die eerst Vlaamsch sprak zich achteraf, ten deele onder den invloed van een weinig talrijken leidenden stand, van het Waalsch is gaan bedienen en daarbij ook de bestaande plaatsnamen zooveel mogelijk heeft verwaalscht of er nieuwe heeft doen ontstaan.

Aldus opgevat is de „Ortsnamenausgleich” een werkelijkheid die men niet kan ontkennen, maar daarbij blijft nog steeds de vraag onbeantwoord of zij ook kan bewezen worden voor een periode die zoo ver van ons verwijderd is als deze die op de Germaansche nederzetting in onze streken is gevolgd en gedurende dewelke, naar de meening van F. PETRI, een verregaande gelijkmaking de oorspronkelijke verscheidenheid van Germaansche en Romaansche pln., volgens de verschillende geografische gebieden, zou hebben genormaliseerd.

Ten slotte kan men ook na het voorafgaande onderzoek over de gelijkmakingsverschijnselen zoowel in Centraal-Europa, waar de verhoudingen het duidelijkst zijn, als in ons eigen taalgrensgebied, slechts schoorvoetend analogisch verder trachten door te dringen in de geheimen van een tijdvak dat geen geschreven documenten heeft nagelaten waaruit men de veranderingen waaraan toentertijd plaatsnamen onderworpen zijn geweest, zou kunnen bestudeeren.

Na te hebben verwezen naar het eerste deel van deze bijdrage heeft E. LEGROS (1) terecht opgemerkt : „Les comparaisons sont boiteuses. Où le tchèque recule, tout

(1) E. LEGROS, op. cit., 219.

autrefois a été tchèque. Comme nous l'avons montré, tout n'a jamais été german en Gaule. Alors, avant d'établir la proportion possible de ces traductions il faudrait doser la densité même du peuplement germanique. On tourne dans un cercle vicieux".

Reeds vroeger had E. SCHWARZ, een geleerde dien men er stellig niet zal van verdenken ontoegankelijk te zijn voor de nieuwe kultuurdynamische opvattingen in de taal- en volkskunde, de gelijkmakingstheorie als verklaring voor de taalgrenstoponymie in het Oosten en in het Westen vergeleken. E. SCHWARZ schrijft (1) : „Die Sprachgrenze ist die völkische Rückzugslinie der früheren breiten Grenzzone. Während man früher gern die Sprachgrenze als etwas Starres betrachtete, betont man jetzt mit Recht ihre grössere Dynamik, eine Erkenntnis, die im Osten an der Berührungszone von Deutschen und Slawen schon längst als einzig richtig festgestellt worden ist. Wenn es aber derzeit in wissenschaftlicher Polemik so dargestellt wird, als ob geschlossenes fränkisches Deutschtum als Mehrheit sbevölkerung (2) jemals bis zur Loire gereicht habe und durch einen von der politischen und kulturellen Entwicklung ausgelösten Rückstoss zurückgedrängt worden sei, so ist das unwahrscheinlich. Die Sprachgeschichte des Ostens, die erst im späteren Mittelalter einsetzt und darum besser überblickt werden kann, lehrt, dass nur ausnahmsweise unter besonderen Verhältnissen und auf kleinem Raume Entvolkung einer Mehrheit vorkommt... Der Ortsnamenausgleich, von dem Steinbach spricht, wird dagewesen sein, aber nicht bei einem fränkischen Mehrheits-, sondern einem Minderheitsvolke. Was

(1) E. SCHWARZ, Die deutschen Ortsnamen als Geschichtsquelle. *Zs. f. Volkskunde* II (1940), 1-26, citaat op blz. 21-22.

(2) Spatieering van SCHWARZ, vgl. echter boven blz. 340, voetnoot 1.

an Franken bis zur Loire sass, wird auf Grund des Stärkeverhältnisses ebenso der Umvolkung verfallen sein, wie es den romanischen Resten jenseits der heutigen Sprachgrenze ergangen ist. Für die späteren Bewegungen der Sprachgrenze kann die Ortsnamenforschung nur noch bescheidene Beiträge liefern, hier ist die Erforschung der Flurnamen, besonders aber die nationale Zusammensetzung der Bewohnerschaft an der Hand von Urbaren und lokalen Akten nötig".

Ook de vergelijking tusschen de gelijkmaking bij de veldnamen van de onderzochte taalgrensgemeenten en tusschen den vermeenden „Ortsnamenausgleich" in de vroege Middeleeuwen sluit niet heelemaal om dezelfde reden, nl. omdat men in het eerste geval kan uitgaan van de zekerheid dat al de vertaalde of geassimileerde veldnamen oorspronkelijk Vlaamsch geweest zijn, terwijl men in het tweede geval de hypothese moet voorop stellen dat een zeker deel (dat men niet nader kan bepalen) van de „gelijgemaakte", thans Romaansche plaatsnamen in Noord-Gallië in den beginne Germaansche namen geweest zijn, wier verdwijnen men wil verklaren.

Verder zijn de vergeleken toestanden nog verschillend in zoover er in de verwaalschte taalgrensgemeenten geen *primitieve* vermenging van Vlaamsche en Waalsche veldnamen bestaan heeft, terwijl de belangrijkste voorwaarde voor de historische gelijkmaking precies deze is, dat Germaansche en Romaansche plaatsnamen, beide nog levend en nog niet tot eigenlijke eigennamen verstard, vermengd zijn voorgekomen. Want men moet bedenken dat de Gallo-Romaansche bevolking door de Germaansche kolonisatie in geen geval verdwenen is, doch dat zij enkel den taalkundigen invloed van de Germaansche inwijkelingen heeft ondergaan, om daarna op deze laatsten op hare beurt

een assimileerende werking te laten gelden. In feite zouden dus twee verschillende bevolkingen naast elkaar geleefd hebben; wat te Heilisse en Zittert-Lummen ongetwijfeld niet het geval geweest is.

Indien men ten slotte de monniken en hunne hoorigen die in een Vlaamsch milieu zijn komen wonen, zou willen vergelijken met de Frankische kolonisten die zich in een Romaansche omgeving hebben gevestigd, dan moet men vaststellen dat de eersten de verdere taalkundige ontwikkeling hebben bepaald, terwijl de laatsten taalkundig werden uitgeschakeld.

Niettegenstaande dit in meer dan één opzicht fundamenteele onderscheid, zal men de boven gemaakte vergelijking toch niet als waardeloos mogen beschouwen, al was het maar omdat door de studie van de gelijkmaking in de niet lang geleden verwaalschte gemeenten, de theorie onmiddellijk aan de werkelijkheid kon worden getoetst.

Hieruit blijkt dat de gelijkmaking volledig tot stand gekomen is, wanneer de plaats- of veldnamen die voorkomen in een gebied dat van taal verandert, ten gevolge van deze verandering door vertaling of assimilatie verdwenen zijn. In dit geval zal men in de toponymie van het bewuste gebied nog slechts schaarsche sporen van het proces zal kunnen ontdekken. Vermits het nu verder als waarschijnlijk mag gelden dat de gelijkmaking in de toponymie een vrij vlug verloop heeft, zal men de schier onoverkomelijke moeilijkheid inzien welke verbonden is aan de poging om een „Ortsnamenausgleich” te bewijzen voor een periode, waarvoor men slechts beschikt over documenten die eeuwen jonger zijn dan het gelijkmakingsproces zelf en die dus niet meer toelaten de opgeteekende plaatsnamen met de levende werkelijkheid te vergelijken.

Het mechanisme van de gelijkmaking dat wij hebben leeren kennen is niet eenvoudig en leidt ook niet voor alle

toponiemen tot eenvormige resultaten : assimilatie is de regel, alhoewel vertaling wordt nagestreefd. Vertaalde pln₁-paren vormen dan ook slechts een onderdeel van het bewijsmateriaal voor de gelijkmaking en men mag zich dus daarbij niet beperken ; gedeeltelijke vertaling, namelijk door suffix-substitutie, die symptomatisch is voor het „vredevol samenleven van twee bevolkingsgroepen”, komt in het taalgrensgebied — afgezien van uitzonderlijke gevallen die een afzonderlijke verklaring vergen — wel vaker voor, maar kan toch niet verplichten de hypothese van een grootscheepsche gelijkmaking bezuiden het Vlaamsch-Waalsch taalgrensgebied als bewezen te beschouwen.

De hypothese van dezen „Ortsnamenausgleich” blijft wel verlokkelijk, maar zij moet gefundeerd worden op talrijker en vooral op kritisch geschift materiaal. Dit kan alleen verwezenlijkt worden door nauwgezette detail-studiën. Het feit dat F. PETRI's Germanisches Volkserbe het wetenschappelijk onderzoek daartoe verplicht en aangespoord heeft, beschouwen wij als een niet geringe verdienste.
